

Rondom Schokland is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR *VRIENDEN VAN SCHOKLAND*

Voorzitter

Harrie Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

Corry Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

David Roemers; tel. 06 14 57 82 36

Ledenadministratie

Theo Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@ziggo.nl

Adviseur

Henk Kloosterman; Museum Schokland,
Telefoon: 0527 251396

REDACTIE *RANDOM SCHOKLAND*

Redactie-adres

Hans Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

Leen van Duivenboden, Leo Kaan;
Harrie Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevo-landschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*
Berend Jan Grotenhuis

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl

www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.

ING-Bank: NL30INGB0001179970 of
Rabobank: NL75RABO0346556813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden* 2

Redactie

Jaarrede van de voorzitter: 3

Harrie Scholtmeijer

Van der Lijnonderscheiding 2015

voor Berend Jan Grotenhuis 7

Redactie

Afscheid bestuurslid Berend Jan Grotenhuis

Redactie 8

Herdenking Bill Tudhope, de laatste drenkeling

van Schokland (1919-1940) 9

Hans Hollestelle

Activiteiten van Het Flevo-landschap 12

Jos Huijzer

Het *Genootschap Flevo* 14

Marika Gauthier

► Artikelen

Emelwerth, Marcnesse, Nagele, Ruthne, Urk

en Kunre op de kapellenlijst van de

Sint Odulfusabdij (1132) 16

Aaldert Pol

Romeinen in Nagele? 27

Kees Groothoff

Naamgeving in het Zuiderzeegebied,

Dr. A.A. Beekman 39

Evert de Boer

zuil van zee 38

Floor Koedam

Van Kirkham naar Krakov 39

Bill Cottam (deel 7 uit 7)

ISSN 2214-2215

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het lentenummer dienen uiterlijk op 1 augustus 2015 bij de redactie binnen te zijn.

ZOMER 2015

Beste Vrienden

Een extra dik zomernummer van "Rondom Schokland" voor u allen.

Het bestuur van de *Vrienden van Schokland* was aangenaam verrast door het toekennen van de *Van der Lijnonderscheiding 2015* aan Berend Jan Grotenhuis, bestuurslid *Geologie* van de vereniging *Vrienden van Schokland*.

Tegelijk werd de *Van der Lijnaanmoedigingsprijs 2015* uitgereikt aan Walter Langendoen, die fossiele vondsten deed op de nieuw opgespoten Maasvlakte 2.

Op 30 april jongstleden werd er op het Koeplein in Kampen een gedenksteen onthuld voor Bert Knipmeijer die in de Tweede Wereldoorlog werkte voor de *Directie voor de Wieringermeer (Noordoostpolderwerken)* in Kampen. Hij verstrekte werkvergunningen aan velen die zo niet naar Duitsland hoefden voor dwangarbeid.

Op 30 april jongstleden werd er op het Koeplein in Kampen in het bijzijn van burgemeester Bort Koelewijn van Kampen en burgemeester Aucke van der Werff van de Noordoostpolder een gedenksteen gelegd voor Bert Knipmeijer, verzetsman uit de Tweede Wereldoorlog.

Na 12 jaar trouwe dienst als coördinator van de Geologische-werkgroep van de *Vrienden van Schokland* nam Berend Jan Grotenhuis afscheid als bestuurslid.

Op 11 augustus 2015 is het precies 75 jaar geleden dat Bill Tudhope, de laatste drenkeling van Schokland, aan het begin van de Tweede Wereldoorlog neerstortte met zijn vliegtuig. Er zal op 11 augustus in het kerkje van Schokland een herdenkingsbijeenkomst worden gehouden rondom Bill Tudhope, maar tegelijk ook voor alle in WO2 in de Noordoostpolder omgekomen vliegeniers.

Veel leesplezier!

Hans Hollestelle

Jaarrede van de voorzitter

Harrie Scholtmeijer

Onderstaand de Jaarrede die werd uitgesproken door Harrie Scholtmeijer, voorzitter van de vereniging Vrienden van Schokland, tijdens de Jaarvergadering op donderdag 16 april jongstleden in de Filmzaal van Museum Schokland.

Beste Vrienden

Er wordt vanavond (16 april) weer een verenigingsjaar afgesloten, en dat is een moment van terugblikken. Corry Hendrix heeft verteld wat er allemaal heeft plaatsgevonden, ik wil bij een paar punten stilstaan. Wat ging er goed, wat ging er minder goed? Ik begin met wat er goed ging, en dan denk ik vooral aan de lezingen. Hoewel we het dit jaar zonder coördinator moesten stellen, hebben we een prachtige serie aan lezingen gehad. Voor alle lezingen was ruime belangstelling, maar heel in het bijzonder was dat het geval met de lezing van Hans Hollestelle over 21 vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog zijn neergekomen in de Noordoostpolder. Voor het eerst heb ik meegemaakt dat er mensen staande de lezing moesten bijwonen, omdat er zelfs na het aanslepen van extra stoelen niet genoeg plaats was. Er waren niet alleen veel luisteraars, maar er werd ook intensief geluisterd. Je hebt wel eens van die lezingen waarbij de mensen braaf het verhaal aanhoren, en dan zonder een opmerking huiswaarts gaan. Dat was hier niet het geval. De zaal vibreerde. Ik heb dat maar één

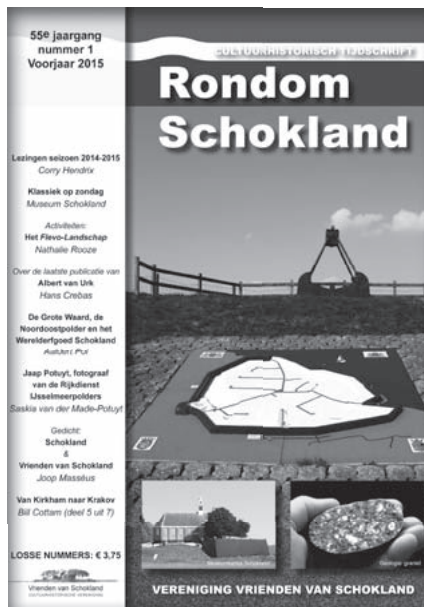
keer eerde meegemaakt, en dat was bij de lezing over Knipmeijer, Kolff, en Siebrand. Ook een onderwerp uit de oorlog. Op 17 april was het 70 jaar geleden dat de Noordoostpolder werd bevrijd. 75 jaar geleden begon de oorlog, en vrij kort na dat begin, in augustus 1940, spoelde het levenloze lichaam van de Canadese piloot Bill Tudhope aan op Schokland. Hij zou de laatste drenkeling van Schokland zijn, want spoedig daarna viel het eiland droog. Onder andere over hem ging de lezing van Hans Hollestelle. Naar aanleiding van die lezing is in de vereniging het initiatief gekomen om een aantal paden in de omgeving

Harrie Scholtmeijer schreef in 1987 het boek Namen in de Noordoostpolder, waarna er nog 150 publicaties (boeken, artikelen) volgden, o.a. Het Nederlands van de IJsselmeerpolders en het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Sedert 2008 is hij voorzitter van de Vrienden van Schokland.

Bestuursleden Corry Hendrix, Harrie Scholtmeijer en David Roemers.

Het nieuwe uiterlijk van Rndom Schokland is een ontwerp met fotografie van Hans Hollestelle.

van Schokland de naam te geven van vliegtuigen of hun bemanningen. De Gemeente Noordoostpolder heeft daarmee ingestemd en zo zal het korte pad dat van de Palenweg naar de Zuidpunt leidt, vlakbij de plek waar Tudhope aanspoelde, de naam krijgen van Tudhope-pad. Andere paden in de omgeving van Schokland worden vernoemd naar de bijnamen van vliegtuigen die daar neerkwamen: *Dinah Might* en *Old Hickory*. Het pad dat de naam van *Dinah Might* zal dragen is het pad dat ooit is aangelegd

De Van der Lijnonderscheiding werd op 28 maart 2015 in het Museumkerkje op Schokland uitgereikt aan Berend Jan Grotenhuis, bestuurslid van de Vrienden van Schokland.

om het bezoek aan het wrak van het vliegtuig letterlijk in goede banen te leiden.

Hans Hollestelle is niet alleen degene die onvermoeibaar de aandacht op Tudhope blijft vestigen, maar ook de hoofdredacteur van ons tijdschrift *Rndom Schokland*. Dat is het tweede onderdeel waarvan we kunnen zeggen: dat gaat erg goed. Ik ben nu zelf dertien jaar redacteur, en ik herinner me nog de redactievergaderingen uit die tijd. Een paar dagen voor de vergadering was er nog altijd niet voldoende kopij. Tegenwoordig moeten we artikelen noodgedwongen doorschuiven naar het volgende nummer. Er is een constante hoge kwaliteit, zowel in de inhoud van de artikelen als in de opmaak. Door de mededelingen van het Genootschap Flevo op te nemen, hopen we nog meer hét cultuurhistorische tijdschrift voor Flevoland te worden. Nieuwsberichten zullen binnenkort ook verspreid worden via onze vernieuwde website, en het feit dat het Prins Bernhard Cultuurfonds ons hierin steunt, mag zeker ook een hoogtepunt genoemd worden.

Dan de cursussen, onze derde pijler. Met geologie ging het ook dit jaar weer heel goed, zoals het al jaren goed gaat met deze cursus. Dat is de verdienste van de coördinator, Berend Jan Grotenhuis, die terecht de *Van der Lijnonderscheiding* in ontvangst mocht nemen. Een hoogtepunt, ook voor onze vereniging. Helaas moeten we dit jaar afscheid nemen van Berend Jan als bestuurslid, maar er is het volste vertrouwen dat de cursus geologie ook daarna zal blijven draaien. Heugelijk nieuws is dat de cursus Historie, na een jaar van afwezigheid, ook weer gaat draaien.

De cursus Archeologie draait al een paar jaar niet meer, en in het afgelopen jaar werd onze vereniging geconfronteerd met het droevige

nieuws van het heengaan van de laatste coördinator, Wim Boxem. Een stille maar harde werker, die jarenlang zich ingezet heeft voor de *Vrienden van Schokland*. Daarmee zijn we ook bij de dieptepunten van het afgelopen jaar beland. Ik kan en wil hierbij ook niet heen om het overlijden van de heer Frans de Boer, een van onze trouwste leden, die nooit bij een lezing of een excursie ontbrak. In het kerkje zat hij meestal op de eerste rij, en dat was tekenend voor de gretigheid waarmee hij alles wat maar met Schokland te maken had, in zich opnam.

Het is onontkoombaar in een vergrijpsde vereniging als de onze dat we leden verliezen door natuurlijke oorzaken, en het is in zekere zin ook nog een geruststelling dat dit de belangrijkste oorzaak is voor het ledenverlies. Niettemin, het ledenverlies is er, en nu weet ik ook wel dat dat veel verenigingen treft, lid worden is geen vanzelfsprekendheid meer, maar toch zouden we aan de onderkant van onze leeftijdsopbouw graag wat aanwas zien. Onder andere daartoe hebben we vier jaar geleden de Van der Heideprijs in het leven geroepen. Tot de verwachte ledengroei heeft dat nog niet geleid, maar we hebben de prijs dit jaar wel kunnen uitreiken voor een scriptie het voluit waard was

om aan de naam van Van der Heide verbonden te worden. In die scriptie werd de aandacht gevestigd op de wijze waarop Blokzijl, in het bijzonder de middenstand, de inpoldering onderging. Een belangrijk stuk van de poldergeschiedenis, en door daar de aandacht op te vestigen, onder meer door de publicatie in ons blad, hebben we een belangrijke doelstelling bereikt. Er zijn wel verenigingen die lijken te bloeien. Een paar maanden geleden was ik met Theo Hersevoort bij de historische vereniging in de Wieringermeer, die meer dan 1.000 leden telt. Dichter bij huis kunnen we kijken naar Steenwijk, ook meer dan 1.000 leden, of Vollenhove en Zwartsluis, waar Hans Hollestelle en ik gisteravond nog waren. Gemeenschappelijk aan al die verenigingen is dat ze in het bezit zijn (of huurder zijn) van een gemeenschapsruimte, die in de praktijk ook vaak als sociëteit fungeert. In die ruimte is dan een collectie voorwerpen te vinden die door de leden zelf bijeen is gebracht. De historische collectie is als het ware van onderaf opgebouwd. Op Schokland is dat niet het geval. Veel geologische en archeologische vondsten zijn gedaan door inwoners van het gebied, maar de selectie van wat in de collectie wordt opgenomen,

Impressie van de gemeenschapsruimte van de Historische vereniging Zwartsluis voorafgaand aan de Jaarvergadering op woensdag 15 april 2015 in de Sluuspoot in Zwartsluis. Na afloop gaf Hans Hollestelle zijn lezing over Bill Tudhope, de laatste drenkeling van Schokland (1940).

de bewaring en de presentatie is in handen van professionals: Modderman, Van der Heide, de leden van de Commissie *Van der Lijn-Boelens-Hellinga* etc. Dat levert soms een kloof op tussen museum en vereniging die, gezien de toch gemeenschappelijke focus op de historie van Schokland, de Noordoostpolder en het Zuiderzeegebied, niet wenselijk is. De verzelfstandiging in het *Cultuurbedrijf* kan die kloof vergroten, als het betekent dat het museum losgeweekt wordt, niet alleen van de Gemeente maar ook van de gemeenschap. Schokland zou dan pas echt een eiland in de Noordoostpolder worden.

De verzelfstandiging kan ook nieuwe kansen bieden: nu er minder geld van de overheid naar het museum vloeit, zal het beroep op vrijwilligers groter worden. Bij de historische vereniging van Zwartsluis zijn 75 vrijwilligers actief, en hun museum telt 1 (parttime) beroepskracht. Bij de vereniging *Vrienden van Schokland* ligt het aantal actievelingen veel lager: bestuur, reiscoördinator en redactie tellen samen nog geen 10 leden. Zwartsluis en de *Vrienden van Schokland* zijn qua ledental even groot. Het zou mooi

zijn als het aantal vrijwilligers bij ons toe zou nemen. Ik denk dat daar een voorwaarde voor is dat we een eigen gemeenschapshuis hebben, en daarbij denk ik natuurlijk aan het museum. Cruciaal is dat wij ons thuis blijven voelen op Schokland. Ik wil deze jaarrede dus niet alleen terugblikken, maar ook naar de toekomst kijken: een belangrijke vraag die ons de komende tijd zal bezighouden, is hoe we de relatie tussen museum en vereniging kunnen vormgeven. Wat kan het museum voor ons betekenen, wat kunnen wij voor het museum betekenen? Zonder een stevige achterban redt het museum niet, zonder een huis waarvan wij als historisch geïnteresseerden kunnen zeggen: "hier voelen wij ons thuis", redden wij het als vereniging op den duur niet. In samenwerking, synergie, ligt de toekomst. Ik wil de *Vrienden van Schokland* daarom oproepen om de komende tijd samen met het Bestuur na te denken over de vraag hoe wij die samenwerking het beste gestalte kunnen geven.

###

Van der Lijnonderscheiding 2015 voor Berend Jan Grotenhuis

Redactie

Op 28 maart 2015 werd door Burgemeester Aucke van der Werff van de Noordoostpolder de *Van der Lijnonderscheiding 2015* uitgereikt aan Berend Jan Grotenhuis, bestuurslid voor de geologische werkgroep van de *Vrienden van Schokland*. De *Van der Lijnonderscheiding* wordt jaarlijks uitgereikt aan een amateur-geoloog die zich buitengewoon verdienstelijk heeft gemaakt voor de geologie in Nederland door de Commissie *Van der Lijn-Boelens-Hellinga*.

De prijs werd toegekend aan Berend Jan Grotenhuis als waardering voor zijn jarenlange onvermoeibare inzet om als liefhebber zich verdienstelijk te maken om de kennis betreffende de geologie van Nederland te verbreiden onder amateurs door het organiseren van cursussen, het houden van lezingen en het organiseren en leiden van geologische excursies.

Tegelijk werd ook de *Van der Lijn-aanmoedigingsprijs 2015* uitgereikt aan Walter Langendoen uit Spijkenisse. Hij is lid van de *Werkgroep Pleistocene Zoogdieren* en is vooral bekend geworden door de vondsten (o.a. mammoetbotten, woelmuiskiesjes en versteende hyenakeutels) die hij deed op de nieuw opgespoten Maasvlakte 2 bij Rotterdam.

De aanmoedigingsprijs werd hem toegekend omdat door zijn inzet in een paar jaar tijd een zeer belangrijke collectie strandfossielen is opgebouwd, verzameld op het strand van de Maasvlakte 2. Hierdoor is hij in korte tijd een belangrijke motor geworden achter het geologisch-paleontologisch onderzoek in Nederland.

###

Foto boven: Berend Jan Grotenhuis, met links zijn echtgenote, ontvangt de Van der Lijnonderscheiding 2015 uit handen van burgemeester Aucke van der Werff van de Noordoostpolder.

Foto rechts: Walter Langendoen ontvangt de Van der Lijnaanmoedigingsprijs 2015

Afscheid bestuurslid Berend Jan Grotenhuis

Redactie

*Afscheid van bestuurslid
Berend Jan Grotenhuis
in de Filmzaal van
Museum Schokland.*

Tijdens de Jaarvergadering van de vereniging *Vrienden van Schokland* op 16 april heeft Berend Jan Grotenhuis, coördinator van de geologische werkgroep, afscheid genomen van het bestuur. Het bestuur had hem graag langer willen houden en dat was ook de wens van Berend Jan. Het is echter de regel dat bestuursleden niet langer dan 12 jaar zitting mogen hebben. Het is ook goed om het stokje door te geven. Berend Jan blijft op de achtergrond zijn werkzaamheden nog even uitvoeren.

Berend Jan heeft twaalf jaar lang de cursussen Geologie gecoördineerd. De geologie-cursussen zijn de meest succesvolle cursussen van de *Vrienden van Schokland*. Er worden in totaal vijf cursussen georganiseerd met geologische onderwerpen. Er

is een cursus *Gesteenteherkenning*, *Gesteenteterminatie I*, *Gesteenteterminatie II*, *Paleontologie* en sinds dit jaar is er ook een cursus *Mineralogie*.

Traditiegetrouw krijgt elk bestuurslid dat de volle 12 jaar heeft uitgediend een handgeschilderd bord van Workumer aardewerk.

Oproep

De vereniging *Vrienden van Schokland* is op zoek naar een opvolger als coördinator cursussen Geologie.

De werkzaamheden zijn:

- dient actief deel te nemen aan de cursussen.
- de cursusdata afstemmen op andere gelijkgerichte activiteiten, zoals de noordelijke zwerfsteendag, de NGV themadagen en *Kring Zwartewoud* mineralen.
- het samenstellen van het cursus-schema op de *Stenezolder* en de data van de 6 cursussen per seizoen, met de cursusleiders.
- het uitnodigen van de sprekers voor de cursus paleontologie en de begeleiding van de cursus.
- functioneren als back-up voor de cursusleiders.

Bent u geïnteresseerd in de geologie en lijkt het u leuk om de coördinatie van de cursussen op u te nemen? Laat dit weten aan het bestuur van de *Vrienden van Schokland*.

###

Herdenking Bill Tudhope

de laatste drenkeling van Schokland (1919-1940)

Hans Hollestelle

Herdenking

In het Museumkerkje van Schokland zal op dinsdag 11 augustus 2015 worden herdacht dat aan het begin van de Tweede Wereldoorlog, 75 jaar geleden, het lichaam van piloot Bill Tudhope aanspoelde op Schokland. Nabestaanden van Bill Tudhope hebben aangegeven deze herdenking te willen bijwonen. Anne, de oudste dochter van Nesta, de jongere zus van Bill Tudhope, komt voor de ceremonie uit Cambridge in het Verenigd Koninkrijk naar Schokland samen met haar man Roy Smith.

Omgekomen in de NOP

Tegelijk met de Tudhope-herdenking worden ook bemanningsleden van andere vliegtuigen herdacht die in de Tweede Wereldoorlog in de

Noordoostpolder zijn omgekomen.

Tot op heden zijn er 42 namen bekend van Geallieerde vliegers die hier in de oorlog omkwamen. Al hun namen zullen worden voorgelezen tijdens de Tudhope-herdenking in het Museumkerkje van Schokland.

Vernoemen van drie fietspaden

De *Vrienden van Schokland* hebben een plan opgesteld om drie nog naamloze fietspaden rondom Schokland te vernoemen naar vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog zijn neergekomen in de Noordoostpolder: het Tudhope-pad, het Dinah Might-pad en het Old Hickory-pad.

Het Tudhope-pad

Bill Tudhope's levenloze lichaam werd in 1940 aangetroffen in het water aan de westkant van de Zuidpunt van Schokland. Nu loopt er een naamloos pad van de parkeerplaats langs de Palenweg naar de kerkruipe op de Zuidpunt van Schokland. Het pad leidt langs de plek waar de laatste drenkeling van Schokland werd aangetroffen en geborgen. Het plan is om dit pad te vernoemen naar Bill Tudhope. De *Vrienden van Schokland* wachten nog op toestemming om dit pad te mogen vernoemen.

Dinah Might-pad

Ook op dinsdag 11 augustus zal met een kleine ceremonie langs de Vliegtuigweg de naamgeving van het Dinah Might-pad plaatsvinden. Dit is het onverharde fietspad

Bill Tudhope werd geboren in Zuid Afrika in 1919 maar groeide op in Canada. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog ging hij naar een kostschool in het Verenigd Koninkrijk. Hij trad in dienst bij de Royal Air Force maar kwam aan het begin van de oorlog al om het leven. Zijn lichaam spoelde aan op Schokland.

dat de Nagelerweg, ten zuiden van Emmeloord, verbindt met de Vliegtuigweg. Het paadje langs de slootkant is tussen 1944 en 1948 ontstaan door de voetstappen van talloze nieuwsgierigen uit de werkkampen rond Emmeloord die het vliegtuigwrak van de bommenwerper *Dinah Might* kwamen bezoeken. De Amerikaanse B-17 *Flying Fortress* met als naam *Dinah Might* (#42-37950) stortte op 10 februari 1944 neer vlakbij kamp Zuidvaart. Het was neergeschoten door Duitse jachtvliegtuigen op de terugweg van een missie om in Duitsland Braunschweig te bombarderen. Drie bemanningsleden waren al boven Ossenzijl met hun parachute uit het toestel gesprongen, maar piloot Tom Sharpless besloot met de zes overige bemanningsleden een noodlanding te maken in de nog slappe bodem van de net drooggevalle Noordoostpolder. Ze werden kort na de landing krijgsgevangen gemaakt door Duitse soldaten die op Schokland waren gelegerd. Van de drie bemanningsleden die met hun parachute gesprongen waren boven Ossenzijl zijn er twee door het Nederlandse verzet opgevangen maar ze werden in België op weg naar de vrijheid gepakt door de Duitsers. Eén per parachute geland bemanningslid had een kogelwond in zijn knie opgelopen maar overleefde. Alle tien bemanningsleden van de *Dinah Might* doorstonden de verdere oorlog in krijgsgevangenschap.

*Het wrak van de Amerikaanse B-17 Flying Fortress genaamd Dinah Might heeft tot 1948 in de Noordoostpolder gelegen en vormde een ware attractie voor vroege polderbewoners.
Bron: Archief VvS.*

Old Hickory-pad

De Vliegtuigweg dankt zijn naam onder andere aan de B-17 *Dinah Might* maar ook aan de Amerikaanse B-24 *Liberator* bommenwerper *Old Hickory* die iets ten noorden van de haven van Oud Emmeloord in stukken neerkwam met nog drie inzittenden. De Vliegtuigweg heette eerst Zuiderringweg maar werd later vanwege deze gebeurtenissen omgedoopt.

Vanaf de haven van Oud Emmeloord op Schokland naar de Vliegtuigweg loopt een nog naamloos onverhard fietspad. Vlak ten oosten van dit pad stortte op zaterdag 8 april 1944 de Amerikaanse B-24 bommenwerper *Old Hickory* (#42-73495) neer langs wat later de Vliegtuigweg is gaan heten.

Deze B-24 *Liberator* van piloot Joe Buland was met negen bemanningsleden op de terugweg naar vliegveld Hardwick in Norfolk, Engeland. Ze hadden een bombardementsvlucht uitgevoerd op Braunschweig in Duitsland toen ze door meerdere Duitse jachtvliegtuigen werden aangevallen. Zes bemanningsleden konden zich met hun parachute redden. Drie bemanningsleden kwamen om het leven toen ze neerstortten met hun vliegtuig dat in de lucht in delen uiteen viel. De Duitse piloot Karl-Heinz "Charly" Willius in zijn Focke Wulf 190 jachtvliegtuig was verantwoordelijk voor het neerschieten van de B-24 *Liberator* van piloot Joe Buland.

In hetzelfde luchtgevecht werd Willius neergeschoten door de P-47 *Thunderbolt* escorte-jager van Alton B. Snyder. De *Vrienden van Schokland* wachten nog op toestemming om dit pad te mogen vernoemen.

De laatste drenkeling van Schokland

Op 23 augustus 2015 is het 75 jaar geleden dat de laatste drenkeling van Schokland werd aangetroffen in het water aan de westkant van de Zuidpunt. Bill Tudhope was een 21-jarige Canadese piloot van de *Royal Air Force*. Hij was laat in de avond van 10 augustus met drie bemanningsleden in een tweemotorige *Handley Page Hampden I* jachtbommenwerper vertrokken van vliegveld Hemswell in Lincolnshire, in het Verenigd Koninkrijk voor een bombardementsvlucht naar de chemische installaties bij Homberg langs de Rijn tegenover Duisburg. De bemanning keerde nooit terug van deze missie.

De drie bemanningsleden en het vliegtuig van piloot Bill Tudhope zijn nooit gevonden. Het toestel ligt waarschijnlijk ergens in het IJsselmeer of het Markermeer.

Er is slechts indirecte informatie beschikbaar over wat er precies is gebeurd. Er is in de nacht van 10 op 11 augustus géén neergeschoten vliegtuig geclaimd door een Duitse nachtjager. Ook waren er géén meldingen van de Duitse luchtfweer over een neergeschoten vliegtuig. Tevens is er nergens langs het IJsselmeer een reddingsboot uitgevaren omdat er een waarneming was geweest van een neerstortend vliegtuig.

Er moet op de heen- of de terugweg onverwacht iets catastrofaal zijn misgegaan met het vliegtuig. Als er voldoende tijd was geweest had piloot Tudhope nog het bevel kunnen

geven aan zijn bemanning om via het noodluik het toestel met hun parachute te verlaten. Die tijd is er niet geweest. Piloot Bill Tudhope was de enige die nog via het schuifdak van zijn cockpit het toestel heeft kunnen verlaten. Over het gebruik van een parachute is niets bekend.

Bill Tudhope werd op 27 augustus 1940 met Duitse militaire eer begraven op de algemene begraafplaats van Kampen in IJsselmuiden. Burgemeester Oldenhof van Kampen was bij de begrafenis aanwezig samen met een groot aantal burgers van de stad Kampen.

Op 13 december 1940 is de ringdijk van de Noordoostpolder gesloten en konden de gemalen aan het werk om het water uit de polder weg te pompen. Sindsdien is het eiland Schokland op het droge komen liggen en zijn er geen drenkelingen meer aangespoeld. De laatste drenkeling van Schokland was geen visser maar een vlieger.

In 1952 kwam de vader van piloot Tudhope naar Kampen om het graf van zijn zoon te bezoeken. Omdat hij niet wist waar hij moest zijn, meldde hij zich voor inlichtingen bij de politie van Kampen. Politie-inspecteur M. Koers (1919-2013) uit Kampen werd afgevaardigd om vader Tudhope mee te nemen naar het graf van zijn zoon en ook naar Schokland om de plaats te bezoeken waar zijn zoon ooit dood was aangespoeld. Sindsdien is er altijd contact gebleven tussen de familie Koers en familieleden van Bill Tudhope. Meermaals (1973, 1992) zijn familieleden naar Kampen gekomen, en nu in 2015 komen er opnieuw familieleden van Bill Tudhope naar Schokland.

###

Het graf van Bill Tudhope op de Algemene Begraafplaats van Kampen in IJsselmuiden.

Activiteiten van Het Flevo-landschap

Jos Huijzer

Het Flevo-landschap beheert een groot aantal natuurgebieden in Flevoland. Regelmatig worden er rondom Schokland, maar ook in andere delen van Flevoland, activiteiten georganiseerd voor het publiek. Op deze manier kunt u kennismaken met de grote verscheidenheid aan natuurgebieden die Het Flevo-landschap in beheer heeft. Kijk voor het actuele programma en voor aanmelden op www.flevolandschap.nl.

Werelderfgoedweekend
Zaterdag 13 en zondag 14 juni

11.00 uur: Historische wandeling met pannenkoek (vertrek en aankomst De Gesteentetuin). Deze wandeling duurt ongeveer 2,5 uur en u bezoekt het Schokkerbos en het noordpunt. Aanmelden via de website.

13.00 uur: Historische wandeling met pannenkoek (vertrek en aankomst Museum Schokland). Deze wandeling duurt ongeveer 2,5 uur en u bezoekt het Schokkerbos en de Middelbuurt. Aanmelden via de website.

Beide dagen kunt u stenen zagen en worden er heerlijke pannenkoeken gebakken bij De Gesteentetuin.

Doe-middag Natuur en Landschap
Zondag 21 juni, 12.00-17.00 uur

Ga mee op speurtocht en neem het speciale rugzakje mee of knutsel met natuurmaterialen. Het belooft een leuke middag te worden in en om De Gesteentetuin.

*In de Gesteentetuin kun je regelmatig stenen laten doorzagen.
Foto: Flevo-Post.*

Historische wandeling

Zaterdag 27 juni, 15.00-17.00 uur
(met pannenkoeken).

Tijdens deze historische wandeling komt u alles te weten over het leven van de Schokkers toen Schokland nog een eiland was in de Zuiderzee. Wat aten de Schokkers? Wat deden ze in hun spaarzame vrije tijd? Zijn Schokkers altijd vissers geweest? Op al deze vragen en nog veel meer krijgt u antwoord tijdens deze boeiende wandeling over het voormalig eiland Schokland. Na afloop van deze wandeling kunt u genieten, volgens Schokker traditie, van een heerlijke pannenkoek bij het haardvuur in het bezoekerscentrum De Gesteentetuin. Goede wandelschoenen wordt aanbevolen.

Vollemaan wandeling

Zaterdag 4 juli, 20.00 tot 22.00 uur

Een spannende wandeling voor jong en oud: beleef de natuur van Schokland in de avond, bij het schijnsel van de maan! Na afloop is er warme chocolademelk en koffie in het bezoekerscentrum.

De wandeling start bij het bezoekerscentrum. Begunstigers kunnen gratis deelnemen, niet-begunstigers betalen € 3,50 en kinderen t/m 12 jaar € 2,50. Aanmelden is noodzakelijk en kan via www.flevolandschap.nl.

Doe-middag geologie in De Gesteentetuin

Zondag 5 juli, 12.00-17.00 uur

Op de *Doe-middag* geologie is er van alles voor kinderen te doen en te ontdekken over stenen en de ijstijd. Er kunnen diverse stenen en fossielen ontdekt worden, zie jij de verschillende kleuren en vormen? Natuurlijk gaan we

ook stenen zagen op deze themadag. Heb je thuis een steen liggen en ben je benieuwd hoe deze er aan de binnenkant uitziet? Neem je steen mee, dan zagen wij hem met onze speciale stenzaagmachine doormidden. Door de binnenkant te bekijken, kunnen we je van alles over je steen vertellen. Verder is er een speciale speurtocht te doen. Aanmelden is niet nodig.

Doe-middag archeologie in De Gesteentetuin

Zondag 19 juli, 12.00-17.00 uur

In bezoekerscentrum De Gesteentetuin is er iedere eerste en derde zondag van de maand een *Doe-middag* voor het hele gezin. Deze middag gaan we aan de slag met brood bakken, speerwerpen en amuletten zagen van hertengeweien. Aanmelden is niet nodig.

Zomeravondwandeling

Zaterdag 25 juli, 20.00-22.00 uur

Genieten van de avonddrust op het voormalige eiland Schokland. Onze natuurgids neemt u mee. Na de wandeling kunt u onder het genot van een kopje koffie of chocomelk nog even nagenieten bij het bezoekerscentrum.

*In de Gesteentetuin kun je op de Doe-middag Geodes door midden laten zagen. Geodes laten binnenin vaak prachtige kristallen zien.
Foto: Flevo-landschap*

Alle activiteiten, wandelingen en excursies starten vanaf **Bezoekerscentrum De Gesteentetuin**. U vindt het Bezoekerscentrum aan de **Keileemweg 1 op Schokland**.

###

Het *Genootschap Flevo*

Marika Gauthier

Het bestuur van het Genootschap Flevo nodigt u van harte uit voor de jaarlijkse busexcursie van het genootschap en de algemene ledenvergadering. Beide activiteiten vinden plaats in Nunspeet op vrijdag 19 juni a.s.

Marika Gauthier is Vice-Voorzitter van het Genootschap Flevo.

Excursie Nunspeet en de algemene ledenvergadering op 19 juni 2015

Reisdoel van de excursie is Nunspeet, alwaar onze vereniging 's morgens namens het gemeentebestuur zal worden ontvangen. 's Middags is er een museum- en een bedrijfsbezoek. Het excursieprogramma, de wijze van aanmelding en gegevens over de deelnemersbijdrage vindt u op het eerste vervolgblad van deze brief. Introducees zijn van harte welkom.

- Startpunt van de excursie op 19 juni is Nieuw Land Erfgoedcentrum in Lelystad. Deelnemers wordt ook de mogelijkheid geboden in Dronten op te stappen (hoek De Helling/Het Ruim).
- Indien u na aanmelding onverhoopt toch verhinderd bent op 19 juni aan de excursie en/of ledenvergadering deel te nemen, laat dat dan s.v.p.

Impressie van het Noord Veluws Museum in Nunspeet.

GENOOTSCHAP FLEVO

weten aan onze vice-voorzitter mw. Marika Gauthier. Zo wordt voorkomen dat er reserveringen en kosten moeten worden gemaakt voor deelnemers die niet komen opdagen.

Met vriendelijke groeten,
André Geurts,
Secretaris

Deelnemersbijdrage

De kosten van de excursie bedragen € 30,- per persoon. Tegelijk met uw aanmelding dient het verschuldigde bedrag te worden overgemaakt op IBAN: NL 53 INGB 0000 349 818 van Genootschap Flevo (onder vermelding van de naam/namen van de deelnemers). Indien u alleen de algemene ledenvergadering wilt bijwonen, hoeft u uiteraard niets te betalen.

###

Programma excursie naar Nunspeet op 19 juni 2015 (inclusief algemene ledenvergadering)

- 09.15 uur: Vertrek per touringcar vanaf **Nieuw Land Erfgoedcentrum**, Oostvaardersdijk 01-13, 8242 PA Lelystad. Opstapplaats is de entree van het voorplein van Nieuw Land.
- ± 09.45 uur: Opstapmogelijkheid in Dronten: hoek De Helling/Het Ruim (op de hoek van het ING-kantoor).
- 10.30 uur: Ontvangst in het gemeentehuis van Nunspeet (Markt 1, 8071 GJ Nunspeet). Koffie en thee.
- 11.00 uur: Welkomstwoord door **Andries Greiner**, voorzitter van Genootschap Flevo.
- 11.05 uur: Presentatie 'Nunspeet in historisch perspectief, met oog voor de toekomst' door ir. **Dick van Hemmen**, burgemeester van Nunspeet (en bestuurslid van Genootschap Flevo). Aansluitend gelegenheid tot vragen stellen.
- 12.00 uur: Algemene ledenvergadering.
- 12.30 uur: Verplaatsing van het gemeentehuis naar het **Noord-Veluws Museum** (naar keuze: te voet of per bus).
- 12.45 uur: Bezoek aan het **Noord-Veluws Museum** (Winckelweg 17a, 8071 DN Nunspeet).
- Broodjeslunch met fruit.
  - Halverwege de lunchpauze start een powerpoint-presentatie over Nunspeet als kunstenaarsdorp.
  - Aansluitend: bezoek aan de vaste expositie van het museum.
- N.B. In het op 30 oktober 2014 geopende museum wordt vooral aandacht geschonken aan schilders die in de periode 1880-1950 de Veluwe bezochten.
- 14.15 uur: Verplaatsing van het **Noord-Veluws Museum** naar **Shimano Benelux B.V.**
- 14.30 uur: Bezoek aan **Shimano Benelux B.V.** (Industrieweg 24, 8071 CT Nunspeet).
- Inleidende presentatie.
  - Rondleiding door het bedrijf in twee groepen.
  - Ter afsluiting wordt koffie, thee of frisdrank aangeboden.
- N.B. **Shimano** in Nunspeet is distributeur van **Shimano** fietsonderdelen en fietsaccessoires in de Nederland, België en Luxemburg. Ook vertegenwoordigt het bedrijf, dat onderdeel is van een in Osaka (Japan) gevestigde beursgenoteerde onderneming, andere topmerken op fietsgebied.
- 16.00 uur: Vertrek per touringcar naar Lelystad via Dronten.
- ± 16.45 uur: Uitstapmogelijkheid in Dronten: hoek De Helling/Het Ruim (op de hoek van het ING-kantoor).
- 17.15 uur: Aankomst in Lelystad bij **Nieuw Land Erfgoedcentrum**: einde excursie.
- Aanmelding vóór 12 juni a.s.**
U kunt zich aanmelden bij mw. Marika Gauthier, vice-voorzitter van Genootschap Flevo, bij voorkeur per e-mail: m.gauthier@chello.nl. Aanmelding per brief(kaat) is ook mogelijk: Mw. M. Gauthier, Botter 26-20, 8232 KE Lelystad. Vermeld s.v.p. in het aanmeldingsbericht:
- uw naam, adres en telefoonnummer;
  - de naam/namen van introducee(s);
  - de plaats waar u opstapt: Lelystad of Dronten?;
  - eventuele bijzonderheden of dieetwensen.

HOOFDARTIKELLEN

*Aaldert Pol was jarenlang
docent geschiedenis in
Emmeloord.
Thans is hij freelance
publicist en historicus.*

Emelwerth, Marcnesse, Nagele, Ruthne, Urk en Kunre op de kapellenlijst van de Sint Odulfusabdij (1132)

Aaldert Pol

In het Rijksarchief van Friesland (Leeuwarden) bevindt zich een kapellenlijst van de Sint Odulfusabdij te Stavereen (1132). Het is het oudste archiefstuk van Friesland en voor de regio van de Noordoostpolder zeer interessant. Het gaat om de eerste vermelding van Emelwerth, Marcnesse, Nagele en Ruthne in de archieven. Ook Urk en Kunre en trouwens nog tal van andere plaatsen staan op de lijst. De kapellen waren de steunpunten van de abdij en dienstig voor de verbreiding van het christendom. Geografisch gezien bestrijken ze een uitgestrekt gebied. Een kennismaking met de kapellenlijst is mogelijk interessant voor de lezers van ons verenigingsblad.

Isle sunt capelle pertinentes ad ecclesiam sancti Odulphi in Stavere[n]
 ^{ad ecclesiam sancti}

 Die sunt capelle pertinentes ad ecclesiam sancti Odulphi in Stavere[n]
 ^{ad ecclesiam sancti}

 Dit zijn kappellen behorende bij de kerk v.d. heilige Odulfus in Stavere[n]

Wardelse Kamewald Hindelcpum Garenere Santfarae

 Wadelle Kamewald Hindelcpum Garenere Santfarae

 Waris Kamewald Hindelcpum Garenere Santfarae

 (Na 1243 verduwen)

 Sandfarae (dop in de gemeente Wynbrütseladeel)

Eddeghe Aldekerke Hagekerke Ipekelderke Wicle

 Iddeghe Aldekerke Hagekerke Ipekelderke Wicle

 Idzega Gudega Heeg Yperdelge Wykel

Terlerche Osterse Kuine Rutine Sillehem Marneesse Vrk

 Terlerche Osterse Kuine Rutine Sillehem Marneesse Vrk

 n.s. een in 200 verdrunken dorp

 Osterse Kuine Rutine Yuselham Markneesse Vrk

Ernelwerth Midlinge Harch Dennigrip Scinghuum Wevershof

 Ernelwerth Midlinge Harch Dennigrip Scinghuum Wevershof

 Emeloud Mirus Harig Dronrip Schingen Onbekend

 (bij Franeker)

Kapellenlijst.
 Rijksarchief van
 Friesland, Sint
 Odulfusklooster,
 inv. nrs 1,2

Kanunniken naar Stavere[n]

De kerstening van de ‘Friezen’¹ verliep maar moeizaam. Pas na de dood van de Friese koning Radbod in 719 waren Angelsaksische evangeliepredikers als Willibrord en Bonifatius in staat enige voortgang te boeken met het bekeringswerk. Maar het bleef gevaarlijk: Bonifatius werd in 754 bij Dokkum vermoord. Naarmate de Frankische vorsten hun gezag wisten uit te breiden konden de evangeliepredikers meer bereiken. Een deel van de bekeerde Friezen maakte echter, getoetst aan de officiële kerkleer, een verkeerde keuze. Volgens

de leer van de kerk bestond God uit drie personen: God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. In Friesland had men daar moeite mee. Jezus kon, in de traditie van de Germaanse opvattingen, wel als (veld)heer worden aanvaard, niet als zoon van God.

Bisschop Frederik van Utrecht stuurde in 830 onder leiding van Odulfus een groep reguliere kanunniken naar Stavere[n]. Reguliere kanunniken vormen in tegenstelling tot de seculiere een kloostergemeenschap met enkele gemeenschappelijke regels. De naam kanunnik verwijst naar het begrip canon, de lijst van de door de kerk erkende bijbelboeken. Kanunniken waren in de Middeleeuwen ‘De Heren van de Kerk’, meestal universitair gevormd, soms gehuwd (met rijke erfdochteren) en politiek actief. Ze waren afkomstig uit het stedelijk patriciaat, de ridderschap en de adel.

1. Er wordt vaak generaliserend geschreven over de ‘Friezen’, ‘Franken’ en ‘Saksen’. Ten onrechte: het zijn in feite koepelbegrippen voor stamfederaties. [Klinken.pag. 208]. Opgravingen hebben aangetoond dat er sprake is geweest van diverse etnische groepen. De familie van koning Radbod kwam waarschijnlijk uit Denemarken.

Latijn was hun voertaal. De bisschop van Utrecht achtte de goed opgeleide kanunniken in staat de Friezen weer op het rechte pad te brengen. Zij wisten alles van de 'ware' leer, de prediking, deelname aan en handhaving van de kerkelijke liturgie. Voor de gelovige katholieken waren huwelijk, vormsel en oliesel sacramenten. Deelgenoot zijn was noodzakelijk voor het verwerven van het 'zieleheil'.

De kanunniken (ook wel koorheren genoemd) gingen voor in het zeven keer per dag bidden: de 'getijden'. Al vroeg bij het opgaan van de zon, bij het luiden van de mettenklok, schreden de kanunniken in hun kerkelijke gewaden naar hun plaats in het koor. Dichtbij God moet je feestelijk gekleed zijn. Kaarsen werden ontstoken, koorknappen gingen zingen en verdreven met hun gezang de duivel. Vervolgens waren er op het eerste, derde, zesde en negende uur van de dag (priem, terts, sext en novene) diensten. In de avond de vespers en voor het slapen gaan de completen. Het bisdom Utrecht kende bovendien nog 57 erkende christelijke feestdagen per jaar.

Ik vermeld deze gang van zaken om een beetje in de sfeer te geraken: het vervullen van de kerkelijke plichten nam in de Middeleeuwen een groot deel van de dag in beslag.

Odulfus en zijn metgezellen kregen waarschijnlijk de hoofdkerk van Stavoren tot hun beschikking. Zij vormden een leefgemeenschap. Vandaar dat ze ook wel als klooster-gemeenschap werden geduid. Hoe lang Odulfus in Stavoren is geweest weten we niet precies. Hij werd later heilig verklaard. De gemeenschap in Stavoren raakte uiteindelijk in verval. Of de Noormannen, die in 991 in die omgeving nog op plundertocht waren, daaraan ook debet zijn geweest is niet bekend. In 1132 maakte bisschop Andreas een einde aan de periode van de reguliere kanunniken.

Andreas' oorkonde en de benedictijnen

Op 29 mei 1132 verkaart bisschop Andreas dat de burgers van Stavoren de kerk van Sint Odulfus hebben bevrijd van alle lekeninvloed en hebben overgedragen aan de benedictijnen. Odulfus werd de schutspatroon en vanaf dat moment kan men eigenlijk spreken van de Odulfusabdij. De benedictijnen kregen de opdracht om orde op zaken te stellen en aan hen danken wij de kapellenlijsten van 1132 (2 lijsten), 1243 en 1245. De uit Utrecht overgekomen benedictijnen kenden een streng regiem. Zij hadden de drie geloften van

advertentie

**VERTROUWDE
NAAM,
NIEUW ADRES!**

PETER PRUMMEL
NOTARISKANTOOR

Boslaan 19 | 8302 AA Emmeloord | telefoon 0527-617447
www.notarisprummel.nl | info@notarisprummel.nl

Benedictus afgelegd: gehoorzaamheid (vooral aan de abt), kuisheid (ongehuwd zijn) en armoede (geen persoonlijk bezit).

De Sint Odulfusabdij lag tot 1415 circa 8 km van de stad verwijderd aan de Vliestroom, de scheepvaartroute tussen noord en zuid. Staveren was toen al een belangrijke handelsstad. De Friezen verhandelden producten als Fries laken, zuivelproducten, wijn, bier, hout en natuursteen. De Noordzee werd zelfs de Friese zee genoemd.

Maar de stad kreeg in toenemende mate problemen. De haven verzandde (denk aan het verhaal over het Vrouwtje van Stavoren).

Maar ook de Hollands-Friese oorlogen verliepen voor Staveren desastreus. De ons bekende graaf Floris V verkreeg in 1292 vaste voet in Staveren. Tot tweemaal toe moesten de abdijgebouwen worden verlaten. Het Hollandse leger werd in 1345 in de buurt van Staveren² verslagen maar het betekende niet het einde van Hollands bemoeyenis.

De problemen werden steeds groter. De bisschop van Hoorn riep in 1374 zijn parochianen op om de abdij aan de andere kant van de Vliestroom te helpen. Hij schreef dat de twee torens en een groot gedeelte van het klooster door het water waren vernield en dat er slechte oogsten en veel sterfte onder het vee waren geweest. Hij riep zijn parochianen op om te helpen.

In 1398 vestigde de Hollandse hertog Albrecht van Beieren een militair steunpunt vlakbij het kloostercomplex. En al moesten de Hollanders ook daarna de aftocht blazen, van de abdij restte slechts een bouwval. De monniken verbleven daarna in

2. In sommige geschiedenisboekjes wordt nog per abuis de slag bij Warns vermeld. Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de slag vlakbij Staveren heeft plaatsgevonden.

een gasthuis in Staveren (1415) en probeerden hun positie te versterken door het aangaan van een bestuurlijke eenheid met het nonnenklooster in Hemelum, dat gewijd was aan Sint Nicolaas. Maar het betekende geen versterking. De nonnen verdwenen tenslotte uit Hemelum.

Er volgde in Friesland een roerige tijd met vetes waarin ook de monniken betrokken raakten. Van de oorspronkelijke idealen bleef maar weinig over en de monniken kregen een steeds slechtere naam. In 1580 volgde een verbod op de katholieke eredienst.

Odulfus.

Bron: Wikipedia

Een abdij met kapellen

Van Buytenen vergelijkt – met een slag om de arm – de middeleeuwse abdij met een ‘multinational’. De uitgestrektheid van de goederen, de soms verre contacten en het groot aantal terreinen waarop ze actief waren, deden hem het moderne begrip in de mond nemen.

Veel personen waren betrokken bij het functioneren van een abdij. De monniken zelf werkten vooral op het terrein van het zielenheil, het onderwijs, de zieken- en armenzorg. Ook ambachtlieden als timmerlui, schoenlappers, koks etc. maakten deel uit van de ‘onderneming’. Zelfvoorziening was wenselijk en soms noodzakelijk. Van diverse zijden volgde ondersteuning. Van oudsher kende de kerk het tiendrecht.

Al in het Oude Testament lezen we over een verplichte afdracht van de gemeenteleden. Aanvankelijk was dat een betaling in natura. Bij ‘grove tienden’ ging het vooral om graan, de ‘smalle tienden’ hadden betrekking op levering van jong vee, kippen, ganzen. En de ‘novale’ tienden tenslotte werden gegeven op nieuw ontgonnen gebieden. De pachters van de abdijgronden waren verplicht tot het betalen van ‘tienden’. Eigen mensen, de zogenaamde lekenbroeders, waren vrijgesteld van tal van kerkelijke verplichtingen zodat zij de grond konden bewerken. De veraf gelegen landerijen van de abdij werden uithoven genoemd. Ze bestonden uit een boerderij annex bijgebouwen (zie kaartje). De abdij ontving ook inkomsten uit een vicarie, een soort stichting waarbij

Kaart met ligging Odulfusklooster. Eindrapportage Stichting Archeos Fryslân. Er is vele jaren onderzoek gedaan naar de resten van de Sint Odulfusabdij. Uitvoerig verslag, ook op internet geplaatst. Van de vele illustraties is dankbaar gebruikgemaakt.

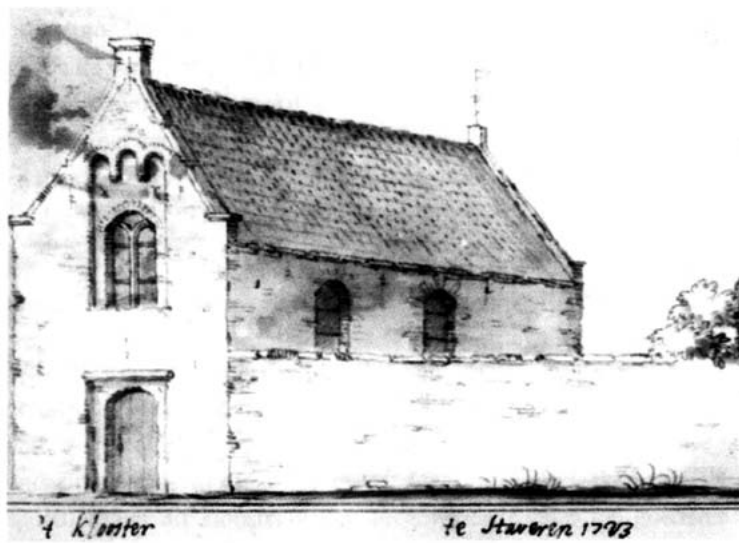
een regeling was getroffen voor het lezen van een of meerdere missen voor een overledene. Een priester/kapelaan verzorgde de dienst bij een altaar in de kerk en uit de nalatenschap van de overledene werd de priester betaald. Natuurlijk ontving een abdijs ook kleinschalige bijdragen bestaand uit giften et cetera.

Van en over de kapellen is maar weinig bekend. In België zijn bij Muizen resten gevonden van een houten kerkje uit de 8e eeuw. De afmetingen waren slechts 8,5 bij 3,5 meter. Dit soort zaalkerkjes waren simpel van constructie zonder geweldebouw. Een doorzichtige varkensblaas kan als raam gediend hebben. Kaarsen en/of olielampjes moeten enig licht in de duisternis hebben gebracht. Het is zeer aannemelijk dat de op de lijst voorkomende vroegste kapellen van hout waren, eenvoudig ingericht met altaar en doopvont. Door de geringe duurzaamheid van hout, het geweld van het water en de vele oorlogen is er van die houten kerkjes vrijwel niets bewaard gebleven.

Pas vanaf de 11e eeuw wordt vanuit de Eifel tufsteen aangevoerd als bouw materiaal en nog weer een eeuw later brachten monniken de kunst van het stenen bakken in onze landen. De Friese klei was daarvoor bij uitstek geschikt en het bakken in veldovens kon dichtbij de plaats van de bouw plaatsvinden. De afmetingen van de gebakken stenen, de zogenaamde 'kloostermoppen' waren geïnspireerd op de tufsteenblokken van ongeveer 30 bij 15 bij 9 cm. Dat grote formaat had als voordeel dat er weinig voegwerk, bestaand uit leem, schelpkalk, tras en roggemeel nodig was.

Situatie op Urk

Urk heeft zelfs steun verleend aan twee kloostergemeenschappen, die van Sint Odulfus en die van Sint Panthaleon.

Er is een document uit 966, waarin keizer Otto I, op voorspraak van zijn gemalin Adalheida, beslist, dat de helft van het eiland wordt geschonken aan het Sint Panthaleonklooster bij Keulen. Urk en Staveren kregen aldus in de Middeleeuwen bezoek uit Keulen, waarbij de reis naar Staveren via Urk en Nagele liep.³

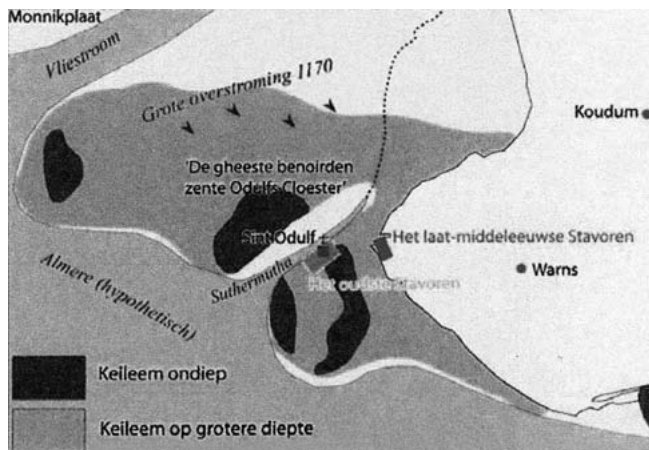
Urk was tiendplichtig aan het Staverense klooster, had er een uithof en zelfs een 'grangia' (zie kaartje). C. de Vries, befaamd historieschrijver van en over Urk, vermeldt in zijn boek over Urk dat het woord 'grange' van Engelse oorsprong is en een schuur tot berging van tienden betekent. Een deel van de opbrengst van het graan werd er opgeslagen. In de Middeleeuwen moet er nog veel bouwland zijn geweest. Volgens De Vries was er in de 15e eeuw nog een stuk land dat Monnikenland heette.

Uit een tweetal oorkonden blijkt dat er in de Middeleeuwen inderdaad nog (veel?) bouwland aanwezig was. In de oorkonde uit circa 1100 staan de Urker verplichtingen aan het Keulse klooster en in de tweede aan de Staverense abdijs.

We citeren: "Herimannus, abt van het klooster van s. Panthaleon (bij Keulen), verklaart dat hij de hof Urck in het meer Almeres (Zuiderzee) aan

3. Overijsselse oorkonden. Deel I, no.17

*Restant klooster
Staveren binnen de
muren van de stad.
Betten pag. 26.*

*Kaartje met de gevolgen van de Allerheiligenvloed van 1170.
Bron: Archeos Fryslân.*

Adelhardus, voogd van die hof, in erfpacht heeft uitgedaan; dat deze jaarlijks op s. Odulphus (12 juni) de kameraar van de abdijs met twee dienaren onderdak moet verschaffen, hem naar Stavoren brengen, waar de canon van 4½ mark zilver Keuls gewicht betaald moet worden, en hem vandaar weer naar Nagelum moet brengen; wanneer de erfpachter zich aan deze verplichtingen houdt, zal na zijn dood zijn erfgenaam in zijn rechten kunnen treden”⁴

De tweede oorkonde: ”november 11, Int jaer ons Heeren duysent driehondert negen, op ‘t feest van d’ Heylige Martinus verklaren Aemylius, schout, schepenen en gemeente van Stavoren en de rechters van Stalling (Stellingwerf), De Lemmer en Cuynre, dat de kerk van Urck en de meeste grond aldaar behoort aan het klooster van Stavoren, maar dat dit geen aanspraak zal maken op de inkomsten der ingezetenen en hun niets in de weg zal leggen”⁵

Urk was blijkbaar dienstbaar aan beide kloosters. Opmerkelijk is dat het woord visserij niet wordt genoemd.

4. Overijsselse oorkonden, Deel I, no. 39.

5. Overijsselse oorkonden, Deel III, no. 567

Het ontstaan van de Zuiderzee

Voor de bewoners van Stavoren en die van het voormalige Zuiderzeegebied zijn de 12e en 13e eeuw een beproeving geweest.

Hoeveel mensen er in de Allerheiligenvloed (1170) en de Sint Nicolaasvloed (1196) zijn omgekomen is niet bekend. Wel weten we dat er duizenden hectares boerenland en vele gehuchten onder water zijn verdwenen. Na de Allerheiligenvloed werd het Marsdiep een diepe geul waardoor het water van de Noordzee zich heen perste en waarschijnlijk zijn toen de eilanden Wieringen en Texel ontstaan. Het Creilerwoud dat tussen Texel en Medemblik lag verdween in de kolkende watermassa. De Vlietstroom veranderde in een brede en diepe geul tussen Friesland en Holland (West-Friesland). Ten westen van Stavoren, ook bij Vollenhove, verdwenen uitgestrekte gronden. Het Almere werd Zuiderzee.

Honderd jaar later, op 13, 14 december 1287 met de Sint Luciovloed, sloeg de zee opnieuw toe. Een duikploeg uit Stavoren is in het recente verleden op zoek gegaan naar de resten van de Sint Odulfusabdijs. In de door deze ploeg uitgebreide Rapportage staat dat tot 1½ km westelijk van Stavoren een grote veenlaag heeft bestaan, die afgedekt was door klei. Nog verder naar het westen lag een gebied dat uitsluitend uit veen bestond. De onderzoekers menen dat het enorm grote landverlies mede te wijten is aan het afgraven van veen in verband met de turfwinning. En ook dat de moermering ten behoeve van de zoutwinning kwalijke gevolgen heeft gehad. Zout was een belangrijk handelsproduct waar veel geld mee verdiend kon worden. En geld werd met de toenemende geldcirculatie steeds belangrijker in onze Lage Landen.

Emelwerth - een duizendjarige?

De oudste kapellenlijst dateert, zoals we gezien hebben, van 1132, maar het verhaal van Odulfus begint al in 830. Het is niet onmogelijk dat er vanaf dat jaar of wat later al een lijst heeft bestaan waarop de naam Emelwerth voorkwam. Urk bestond al in de 10e eeuw en mogelijk begint de geschiedenis van Emelwerth ook in die eeuw.

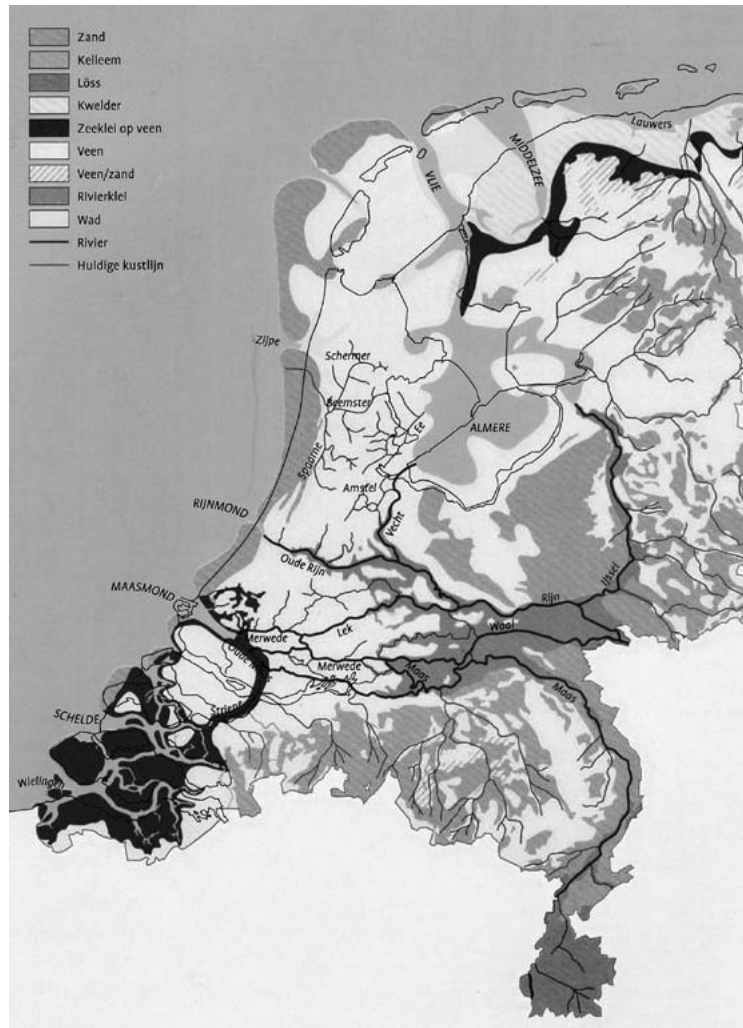
Volgens de documenten in ons kopje staan de vermelde kapellen in 1243 nog op de lijst. Wel werden Espel, Rutten en Kuinre in toenemende mate door het water geteisterd en van Nagele weten we met zekerheid grenzende waarschijnlijkheid dat het rond het jaar 1300 – na de reeds eerder genoemde Sint Luciovloed – in de golven verdween.

Emelwerth overleeft en wordt daarna nog in diverse documenten genoemd. In een oorkonde uit omstreeks 1380 wordt gewag gemaakt van een bijeenkomst in het bisschoppelijk slot in Vollenhove. De aldaar aanwezige aan Sint Odulfus gewijde vicarie werd tegelijk met de kapel van Emelwerth geruild tegen de Koudumse kerk, die blijkbaar in bezit was van de bisschop van Utrecht. De ruil werd gedaan ten behoeve van Staverens abdij.⁶

Over het waarom wordt verder niets meegedeeld. Het is mogelijk dat het gebeurde in verband met het door landverlies geteisterde Emelwerth. Uit de dissertatie van Roemeling⁷ blijkt dat de contacten met Stavoren-Hemelum nog lang zijn blijven bestaan. Zo vindt op 19 december 1549 de institutie plaats van een vicaris te Emelwerth door de abt van

6. Overijsselse oorkonden, no.880. Geciteerd door Geurts, pag. 25.

7. O.D.J. Roemeling, Heiligen en Heren, 2013 Promotor J. A. Mol. Daarin: Het aartsdiakonaat in Zuidergo en de abdij Stavoren-Hemelum, pag.196-211 Samenwerking met Fryske Akademy nr.1070.

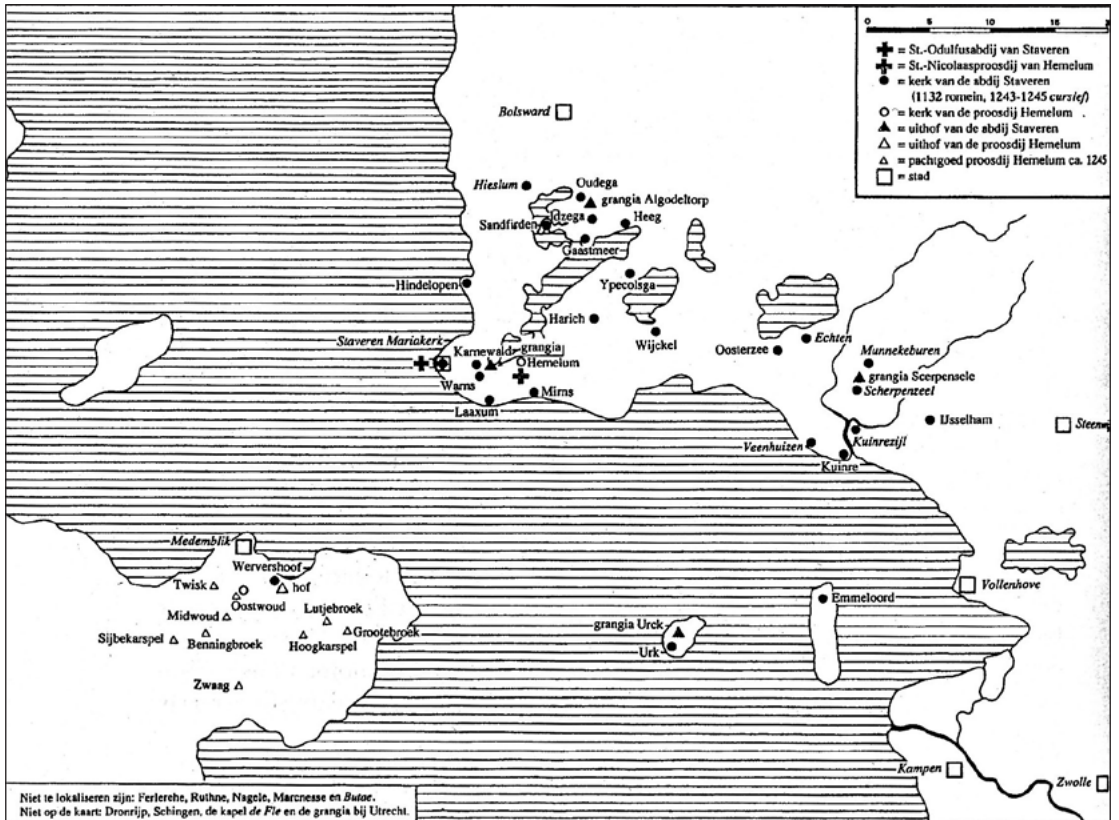

Stavoren (Roemeling heeft het in zijn proefschrift niet meer over Emelwerth maar over Emmeloord). Het is jammer dat er opnieuw geen bijzonderheden bekend zijn over deze institutie. Vrijwel alle archiefstukken daaromtrent zijn verloren gegaan.⁸

In 1580 eindigt het verhaal van en over de Odulfusabdij. In de Lage Landen wordt de calvinistische kerk de enig erkende christelijke kerk. Uitoefening van de openbare katholieke eredienst is voortaan verboden.

8. Ibidem, pag. 201,202. Ingebracht door Klaas de Vries, Amsterdam.

Nederland omstreeks 1500. Bosatlas van de geschiedenis van Nederland, Noordhoff, Groningen 2011.

Niet te lokaliseren zijn: Ferlerehe, Ruthne, Nagole, Marcnesse en Butoe.
 Niet op de kaart: Dronrijp, Schingen, de kapel de Fie en de grangia bij Utrecht.

Kaartje met de goederen van het klooster Staveren-Hemelum. Mol -Van Vliet, pag.100.

Vanwege die verandering zal de positie van de kerk op Emmeloord er niet gemakkelijker op zijn geworden. De historieschrijver Commelin schrijft dat de kerk omstreeks 1700 een oud en vervallen gebouw is⁹ en hij vermeldt dat de Emmeloordse kerk in 1728 afbrandde.

Er kon daarop toch herbouw volgen en het katholieke volksdeel heeft zich tot 1859, het jaar van de ontruiming, op Schokland weten te handhaven. De geschiedenis van de Emmeloordse kerk kon gedurende enkele eeuwen gevolgd worden. Het is de vraag of die kerk van 1728 de eerste van Emmeloord is geweest.

9. C. Commelin, Beschryvinge van Amsterdam. Zynde een naukeurige verhandelinge van deszelfs eerste oorspronck...tot den jare 1691; 2 dln. Amsterdam 1693. Dl II, pag. 882. Geciteerd door Geurts.

In Anloo (Drenthe) werd omstreeks 1100 een nieuwe kerk (van tufsteen) gebouwd. Tijdens de bouw werden opgravingen verricht. Toen bleek dat er vijf houten voorgangers waren geweest. Of dat aantal ook voor de Emmeloordse kapel geldt weten we niet. Maar zeker is wel dat de verbrande kerk van 1728 niet de eerste is geweest.

Over de plaats van Emmeloord's oudste kerkje kan niet veel gezegd worden. We hebben een kaartje uit de 18e eeuw, thans in bezit van de Universiteit van Amsterdam, opgenomen. We zien daarop dat er noordelijk van Emmeloord nog veel land heeft gelegen. Op het kaartje zijn enkele dijkvakken ingetekend. Om misverstand te voorkomen: bij Emmeloord was toen nog geen haven.

Archeo Fryslân en Sint Odulfusdag

De Heilige Odulfus werd in de 16e eeuw in de Utrechtse Salvator- of Oudmunsterkerk begraven. Relieken van hem worden in diverse kerken als een kostbaar kleinood bewaard. In Museum Catharijneconvent in Utrecht bevindt zich een aan Odulfus toegeschreven drinknap. Ook in het buitenland wordt hij vereerd. Zo bevinden zich in het hoogaltaar van het Sint Pieterklooster te Erfurt Odulfus' relieken.

Tastbare herinneringen aan de abdij zijn er niet meer. De vermoedelijke ligging van het eerste Odulfusklooster werd eind 1800 op zee gemarkeerd door een boei bestaand uit twee boven elkaar geplaatste korven met een bordje met in het midden S.S. (Staverse Stenen). In scheepvaartkringen spraken men van 'De Stinnen' en 't Tsjerkhof'. De vraag was of dit werkelijk de plaats was van de Sint Odulfusabdij.

In opdracht van de Stichting *Archeo Fryslân* is uitvoerig gezocht.

De werkgroep kwam met een gedocumenteerd eindverslag, dat ook op internet te vinden is. Het rapport was voorzien van tal van kaartjes waar wij dankbaar gebruik van maakten. De duikploeg heeft echter niets met zekerheid kunnen vaststellen. Wel werd een sarcofaag gevonden, maar daarvan is niet zeker of het tot het erfgoed van de abdij heeft behoord.

Maar de naam van Odulfus leeft nog steeds voort in de regio. Tot op de dag van vandaag wordt Sint Odulfusdag gevierd in het Russisch-Orthodoxe Klooster in Hemelum. Het klooster werd genoemd naar de Heilige Nicolaas, bisschop van Myra. Een naam die gekozen werd ter nagedachtenis van het vroeger bestaande nonnenklooster in Hemelum. De kloostergemeenschap wordt geleid door twee in Polen opgeleide

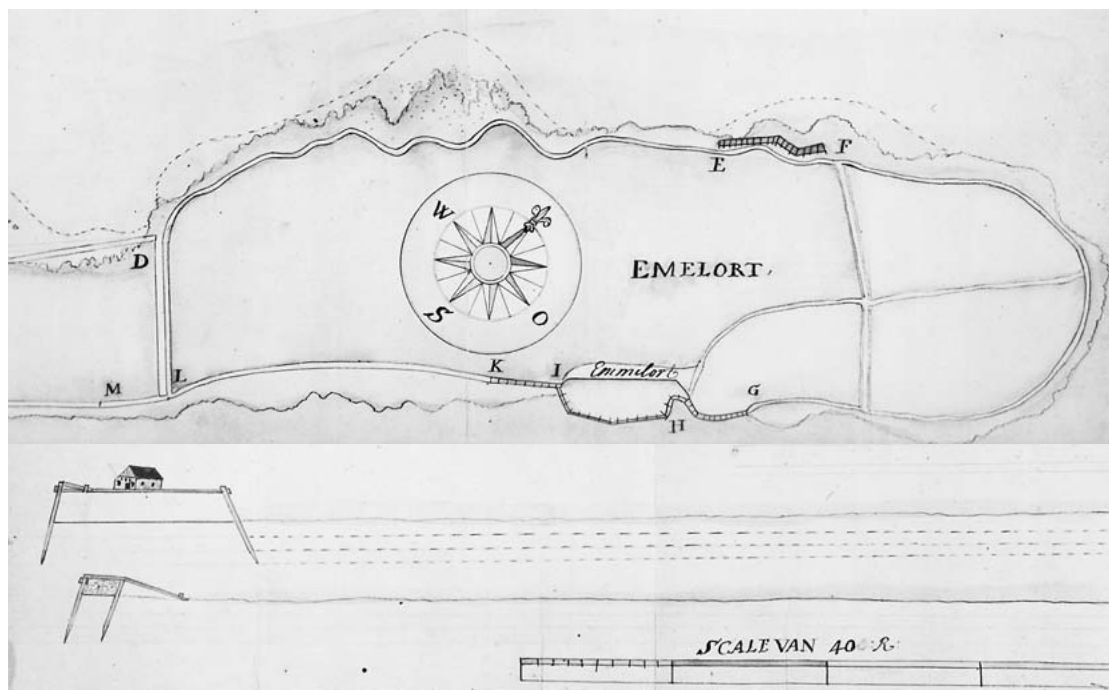
Naam	Plaats	Grondbezit in pondematen*
Klaarkamp	Rinsumageest	6842
Gerkesklooster/Jeruzalem	Gerkesklooster	6224
Mariëndal	Lidlum	3661
Bloemkamp/Oldeklooster	Hartwerd	3576
Barraconvent	Bergum	3503
Mariëngaarde	Hallum	3489
Sint-Odulfus	Staveren/Hemelum	3312
Smelna	Smalle Ee	3185
Foswerd/Bethanië	Ferwerd	2860
Ludingakerke	Midlum/Achlum	2576
Bethlehem	Oudkerk	2432
Haskerconvent	Haskerdijken	2401
Bonifatius-abdij	Dokkum	2348
Sion	Niawier	2188
Thabor	Tirns	1957

* 1 pondemaat = 36,7 are

Friese monniken. Zij hebben de voormalige gereformeerde kerk (uit 1889) laten ombouwen tot het eerste Russisch Orthodoxe Klooster van Noord-Nederland. In de gemeenschap wordt het geloof in de Heilige Drie-eenheid beleden. In Russisch-Orthodoxe kringen speelt naast de Bijbel de Heilige Traditie een belangrijke rol. Odulfus past daarin. De in zee gevonden sarcofaag is in hun collectie opgenomen. Op de feestdag van de heilige Odulfus (12 juni) organiseren de monniken een Odulfus-bedevoort, die begint op het IJsselmeer. Even buiten Staveren, boven de (vermoedelijke) plek van het eerste klooster van Friesland, begint de herdenkingstocht.

Goederenlijst van 15 kloosters in Friesland in 1580. Betten, pag. 28.

###

Fragment kaart
Schokland. Emmeloord
met dijkfragmenten,
18e eeuw. Universiteits-
bibliotheek Amsterdam

Bronnen;

- Kopie van de oorkonde 1132, Sint Odulfus klooster, inv.1, 2. Kopie ontvangen van A.J. Doornbos, voormalig medewerker van Museum Schokland. Oorkonde in Rijksarchief van Friesland.
- G. J. ter Kuile, Oorkondenboek van Overijssel, Regesten 797-1350. N.V. Uitgeversmaatschappij W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1963
- Gert van Klinken, Van hunebed tot Bonifatius. Vroege sporen van religie in Nederland, Uitgeverij Meinema, Zoetermeer, 2010.
- Luit van der Tuuk, De Friezen. De vroegste geschiedenis van het Nederlandse kustgebied, Uitgeverij Omniboek, Utrecht, 2013.
- H.W. Feenstra, Geschiedenis van Friesland, Minnertsga 1843.
- Bram van den Hoven van Genderen, De Heren van de Kerk. De kanunniken van Oudmunster te Utrecht in de late middeleeuwen, Walburg Pers, 2003.
- J.A. Mol en K. van Vliet. De oudste oorkonden van het Sint Odulfus klooster. In: Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis, 1998. Daarin een bespreking van het al of niet vervalst zijn van de goederenlijsten van het klooster. Kaartje kloostergoederen, pag. 100. Uitgave ook op internet te vinden.
- M.P. van Buijtenen, Langs de heiligenweg, 1977, op pag. 125 de vermelding van de ruil van Emelwerth met Koudum.
- C. de Vries, Geschiedenis van het eiland Urk, 1963
- Gé Verheul, De oude dorpskerken boven de grote rivieren, De Haan, Haarlem, 1982
- Albert Zandstra e.a.: Eindrapportage Stichting *Archeos Fryslân*, 2010. Onderzoek naar restanten van het klooster van Sint Odulphus bij Staveren. Met vele illustraties. z.j.
- O.D.J. Roemeling, Heiligen en Heren, 2013. Uitgegeven in samenwerking met de Fryske Akademy. Dissertatie te Leiden. Promotor J.A. Mol.
- A.J. Geurts, Schokland de historie van een weerbarstig eiland, Walburg Pers, 1991
Zie ook op internet: www.schoklanddoordeeeuwenheen.nl

Een ruggesteuntje voor de gissing van Mr. J. Nanninga Uiterdijk uit 1911:

Romeinen in Nagele?

Kees Groothoff

Vonden de onderhandelingen tussen de Romeinse veldheer Cerealis en de Bataafse voorman Claudius Civilis plaats nabij oud-Nagele?

De brug

Volgens de Romeinse historicus Tacitus¹ hebben in het jaar 70 na Chr. onderhandelingen plaats gevonden tussen de Romeinse veldheer Cerealis en de Bataafse opstandelingenleider Claudius Civilis. Dit "mondgesprek" heeft plaatsgevonden op een brug bij de rivier Nabalia. Het middenstuk van deze brug was afgebroken en beide onderhandelaars stonden ieder aan een kant, zodat bij onraad of verraad snel kon worden teruggetrokken naar gebied waar de vijand geen vat op had.

De plaats

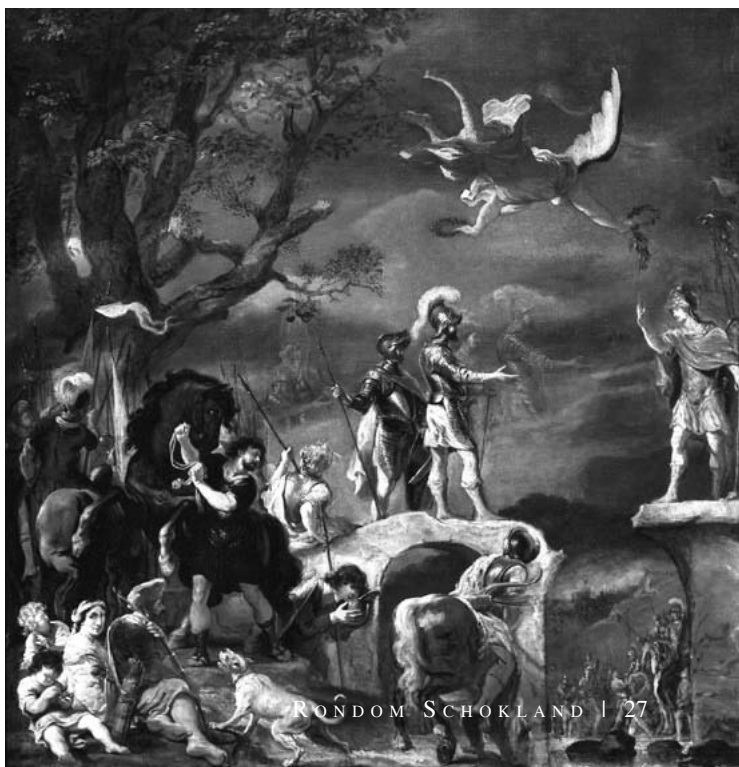
Er is wel verondersteld dat de brug ergens in de Betuwe zou hebben gelegen, zodat Cerealis gevaarloos zou kunnen terugvallen naar Romeins bezet gebied. Maar Claudius Civilis zou dan hebben moeten terugtrekken door een streek die volop onder de invloed van de Romeinen en dat was zeker niet zonder gevaar! Mr. J. Nanninga Uiterdijk veronderstelt nu dat Claudius Civilis veiliger zou hebben kunnen ontkomen als "Nabalia" geduid zou worden als de rivier de "Nagel".² Maar dan zou Cerealis op zijn beurt weer in problemen zijn geweest, omdat

veilig Romeins gebied wel weer erg ver van de brug zou zijn verwijderd! Tenzij Urk een veilige basis voor hem zou hebben betekend. Dit zou het geval geweest zijn als er een Romeins garnizoen bij de uitkijkpost lag (Zie "De Romeinen waren toch niet gek!" over Romeinen op Urk).³

3. Van Wijk, N., 1902. De Nabalia. In: Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, jaargang 21, dbnl.

Kees Groothoff woont sinds 1964 in Emmeloord. Na zijn werkzaamheden bij het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium is hij actief bij de AWN, de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie. Hij was in de zeventiger jaren van de vorige eeuw voorzitter van de vereniging Vrienden van Schokland.

De vredesonderhandelingen tussen Claudius Civilis en Quintus Petillius Cerealis op de afgebroken brug. Ferdinand Bol (1662) Collectie Rijksmuseum

1. Tacitus, *Historiae*. Boek V, cap.25

2. Nanninga Uiterdijk, J., 1911. De Nabaliae flumen bij Tacitus. In: *Verslagen en mededelingen Overijssels Regt en Geschiedenis*, 27-ste stuk, Zwolle.

*"Zamenkomst van
Claudius Civilis en
Cerealis"*

*Uit: Algemeene
Geschiedenis des
Vaderlands, van de
vroegste tijden tot op het
jaar 900 na Christus,
door, Johannes Pieter
Arend.*

Bron:

CommonsWikimedia.org

De naam

Dat het heel goed mogelijk is dat met "Nabalia" wordt bedoeld de plaats Nagele of de rivier de "De Nagel", werd door N. van Wijk in 1902 uitgebreid taalkundig beargumenteerd.⁴ De verwisseling van b-klank naar g-klank is niet uitzonderlijk. Er is geen enkele reden volgens Van Wijk om "Nawaal" of iets dergelijks als locatie te kiezen.

De onderhandelingen kunnen dus heel goed bij de rivier de Nagel hebben plaatsgevonden. Het water tussen Schokland en Urk was nog in de 20ste eeuw bekend als "De Nagel", o.a. te

zien op de kaart van de Zuiderzee uit 1920.⁵ En in die buurt, aan dit water heeft waarschijnlijk ook de plaats "Nagele" gelegen.⁶

Dit zou de gissing van Mr. J. Nanninga Uiterdijk, dat de beroemde brug tussen Urk en Nagele heeft gelegen, een extra steuntje in de rug hebben gegeven, zeker indien op Urk bewijs van Romeinse aanwezigheid was te vinden geweest.

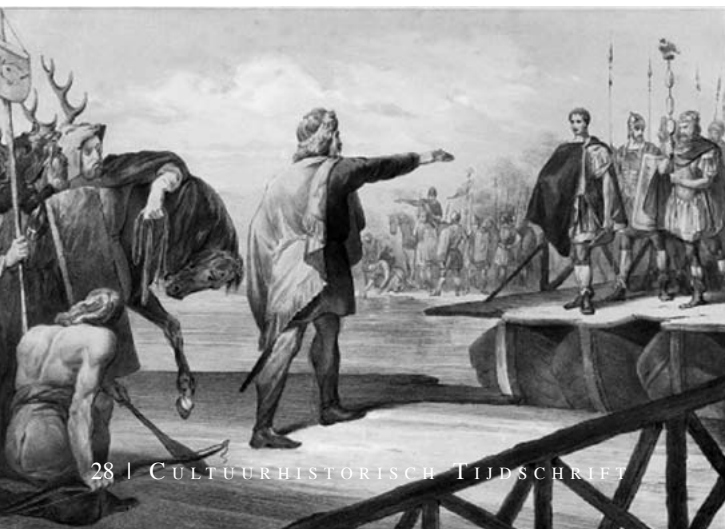
Des te spijtiger, dat de laatste jaren archeologisch onderzoek op Urk niet meer wordt ondersteund, zodat bewijzen voor deze gissing wellicht in de bodem blijven verscholen.

###

4. Groothoff, C.C., 2013. De Romeinen waren toch niet gek? In: Aardewerk, Verenigingsorgaan van AWN-Flevoland afd.21, augustus 2013.

5. Pol,A., 2013. De visafslag op Emmeloord (1915). In: "Rondom Schokland", 53-ste jaargang nr.3, Herfst 2013

6. Groothoff, C.C., 2008. Speurtocht naar het verdwenen kerkdorp Nagele. In; Westerheem, jaargang 57, december 2008.

Naamgeving in het Zuiderzeegebied

Dr. A.A. Beekman, naamgever van de Wieringermeer?

Evert de Boer

Voor ons is het logisch dat alle plaatsen, wateren, straten, wegen en dijken een naam hebben. We denken daar amper aan. Maar hoe kwamen die namen in de droog te malen Wieringermeer tot stand? Wie gaf ze en waar kwamen zij vandaan? Maar bovenal: wat is er aan vooraf gegaan? Ik zal trachten aan de hand van de hierover gevoerde correspondentie het één en ander uit de doeken te doen.

Op 27 oktober 1926 vond waarschijnlijk de eerste briefwisseling plaats. De Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken Ir. H.J. Wortman schreef een brief aan de Minister van Waterstaat Mr. H. van der Vegte om eens na te denken over de benamingen van de Zuiderzeewerken en tevens iemand te benoemen die deze namen zou moeten gaan geven en coördineren. De naam van Dr. A.A. Beekman werd hierbij genoemd. De Minister antwoordde op 22 april 1927 aan Wortman dat het hem goed leek om 'een nader onderzoek in te stellen naar namen welke uit historische en andere overwegingen aan dit werk en ook in de toekomst aan andere te maken Zuiderzeewerken zouden behooren te worden gegeven'. De Minister verplichtte Wortman hierbij in overleg te treden met Dr. Beekman. Deze zou de Minister dan moeten adviseren. Tevens werd hem medegedeeld dat een brief aan Beekman was gezonden om hem te vragen of hij hiertoe bereid was. In deze brief vielen de eerste namen al. Het scheepvaartkanaal van Ewyksluis-

oostoever moest *Balgzandkanaal* gaan heten.

Beekman antwoordde de Minister op 23 april 1927 dat hij met de Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken in contact zou treden en dan de voorstellen aan de Minister zou doorgeven.

Op 25 april 1927 schreef Wortman aan Beekman dat de minister van Waterstaat hem had opgedragen om met hem in contact te treden. Wortman vroeg hem ook om het kanaal op het Balgzand het *Balgzandkanaal* te noemen. De nieuwe zeedijk zou dan *Balgzanddijk* moeten heten. De andere kant van het kanaal was de *Balgdijk* van de *Anna Paulownapolder*.

De bij *De Kooi* gebouwde schutsluis moest *Kooisluis* heten en de nabij het fort *Oostoever* gebouwde uitwateringssluisluis zou *Oostoeversluis* moeten worden. Voorts moest er een naam komen voor het, bij de indijking van de *Wieringermeer*, achter de afsluitdijk van het *Amsteldiep* te vormen boezemmeer. Ze noemden die nu *Boezemmeer*. De naam *Amsteldijk*

Evert de Boer (1945) werd geboren in Pingjum (Gemeente Wonseradeel) in Friesland. Als zevenjarige jongen verhuisde hij in 1952 naar de Noordoostpolder. Zijn vader begon een boerderij bij Nagele met uitzicht op Schokland. In 1973 werd hij lid van de Vrienden van Schokland. Tot 2008 was hij voorzitter van deze vereniging.

Gemaal Lely in de Wieringermeer.

Bron:

CommonsWikimedia.org

kon niet want die bestond al. Beekman moest er maar eens over nadenken! Een eventuele reactie van Beekman is niet bekend. Kennelijk vond hij de naamgeving juist.

Het bestuur van de *Groep Nederland* van het *Algemeen Nederlandsch Verbond* stuurde op 6 december 1927 een brief aan de Minister van Waterstaat. Ze pleitte hierin voor Oud-Nederlandse namen en vroegen hem in ieder geval de naam *Flevo* in ere te herstellen als het een gewest of provincie mocht worden. Zij schreven: *‘in van oudsher bewoonde gebieden komen tal van kernachtige namen voor als, kamp, nes, hoorn, brink, donk, loo, heem en werf’*. Van deze namen zou men in samenstellingen misschien nuttig gebruik kunnen maken. Op het woord *kanaal* was men erg tegen omdat het een modern woord betrof. Men pree de volgende namen aan: *gracht, grift, graft, delft, zijk, vliet, vaart, diep, wetering, leede, drecht en goot*.

In de brief stelde men ook voor om een commissie te benoemen die zich bezig zou houden met de naamgeving. Niet alleen Beekman als geograaf (aardrijkskundige) maar ook een filoloog (taalkundige) en een geschiedkundige zouden hierin vertegenwoordigd moeten zijn. In *Het*

Vaderland van dinsdag 7 februari 1928 werd de brief gepubliceerd en kreeg hierin als titel mee: *‘Namen voor het Zuiderzeegebied’*.

Op 27 december 1927 schreef Wortman aan de Minister dat een commissie veel te omslachtig was en dat hij vond dat Dr. Beekman deskundig genoeg was voor de naamgeving.¹

Op 15 februari 1928 stuurde de Minister een brief aan Beekman met de vraag wat zijn gedachten zijn over het vormen van een commissie. Beekman reageerde hierop in februari 1928. En hoe? Zeven pagina's schreef hij vol! Beekman vond dat verschillende wetenschappen moesten samenwerken en elkaar moesten steunen om een zeker doel te bereiken. Hij schreef: *‘De redactie van Nomina Geographica Neerlandica², uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, is terecht samengesteld uit aardrijkskundigen, geschiedkundigen en philologen. De samenstelling van deze groep kan, afleiding en betekenis van aardrijkskundige namen door ligging, gesteldheid etc. en het oordeel van de geschiedkundigen kan door middel van oude stukken uitgezocht worden’*.

1. De Minister stuurde Wortman een kopie van de brief d.d. 6 december 1927.

2. Beekman was directeur van dit tijdschrift.

Daarna ging hij uitgebreid in op de door het *Algemeen Nederlandsch Verbond* genoemde namen en noemde daarin een groot aantal onjuiste verklaringen van woorden welke zij gebruikten. ‘*Toen Prof. Dr. Verdam zijn Middelnederlandsch Woordenboek schreef, kwamen daarin verscheidene onjuiste verklaringen voor van woorden, betrekkingen hebbende op onze bodem, wateren, dijkwezen, enz. totdat – men was toen ongeveer tot de helft gekomen – ik het genoeg had dien geleerde er toe te brengen mij daarna voor de behandeling van zulke woorden te raadplegen. Na het overlijden van Prof. Verdam werd diens arbeid door Prof. Stoet voort gezet en deze heeft ook nu en dan mijn advies gevraagd. Maar ik ben toch geen philoloog*’. Bladzijden lang ging hij door met de uitleg van woorden over wateren en plaatsen.

Hij besloot zijn brief aan de minister met te zeggen dat hij de vorming van een commissie afwees. Zijn argument was, net als die van Wortman, dat een commissie traagheid van besluitvorming zou veroorzaken.

De Directie der Zuiderzeewerken stuurde op 30 november 1928 een brief aan Beekman waarin stond dat de Burgemeester en Wethouders van gemeente *Wonseradeel* (Friesland) vroegen om de sluisput ten oosten van de *Middelgronden* de al ingeburgerde naam *Kornwerderzand* te geven.

Directeur-Generaal Wortman schoof deze naam door naar Beekman. Op 2 december 1928 antwoordde Beekman de Directie der Zuiderzeewerken dat hij dit een juiste benaming vond. Op 29 december 1928 deelde men Beekman mee dat de naam *Kornwerderzand* was aangenomen. Er kwam bij de Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken een ongedateerde brief binnen van een Makkumer die

de naam *Kornwerderzand* onjuist vond. Het moest volgens hem *IJselzijk* worden³ (Daar is overigens wel wat voor te zeggen want *Kornwerderzand* was een zandbank die op die plaats lag. In die naam kwam niet naar voren dat het een sluiscomplex betrof, EdB).

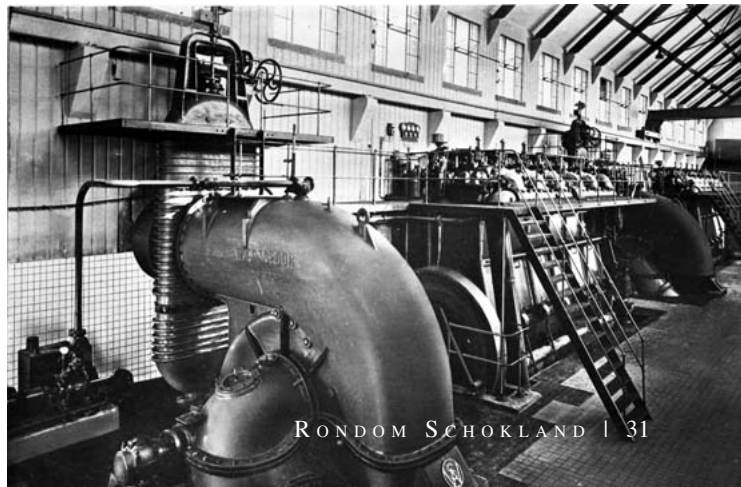
Op 27 april 1929 werden de Minister van Waterstaat voorstellen gedaan voor de aardrijkskundige benamingen betreffende de Zuiderzeewerken. Pas op 3 juni 1929 schreef de Directie der Zuiderzeewerken aan Beekman dat het Ministerie van Waterstaat goedkeuring had gehecht om het boezemmeer achter de afsluitdijk van het Amsteldiep en aan het nog in aanleg zijnde grenzende dijk respectievelijk de naam *Amstelmeer* en *Amstelmeerdijk* te geven.⁴

De Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken schreef in oktober 1929 een brief aan Beekman waarin hij de volgende namen voorgelegd kreeg:

Balgzandbrug,
Balgzandpolder,
Ulkezijlweg,
Ulkezijlbrug,
Waardkanaal,
Lutjekolhornerweg en
Nieuwesluiserweg.

Het tweede gemaal van de Wieringermeer, dieselgemaal Leemans bij Den Oever.

Bron:
 CommonsWikimedia.org

Ook stonden de namen van de nieuw te bouwen dorpen op papier:

- I *Nederdoes*
- II *Nieuwalmersdorp*
- III *Nieuw Gawijzend*
- IV *Oostgroet*
- V *Waarddorp*
- VI *Ulkesluis*
- VII *Wieringersluis*
- VIII *Oom Kees-dorp*
- IX *Oude Zeug*
- X *West Zeug*
- XI *Wagenpad*
- XII *Terpoordstersluis*
- XIII *Slootsluis*
- XIV *De Terp, Vleerberg (Terp), Terpwaarde.*⁵

Op 1 januari 1930 werd de 'Voorloopige Directie van de Wieringermeer' opgericht. Dat er bij de naamgeving met deze nieuwe dienst rekening moest worden gehouden blijkt wel uit de brief van de nieuwe Minister van Waterstaat (Mr. P.J. Reymer) die hij op 7 november 1930 aan Beekman stuurde. Hij schreef hierin: *'De voorloopige Directie van den Wieringermeerpolder schrijft mij, dat in verband met het voortschrijden harer werkzaamheden, waardoor zich hier en daar natuurlijke kernen vormen, de behoefte aan benamingen van de onderdelen in den polder aan de orde komt'*.

Minister Reymer van Waterstaat was namelijk sinds 10 augustus 1929 aan het bewind en kennelijk veegden nieuwe bezems toen ook al schoon. In dezelfde brief vroeg hij Beekman of deze in contact wilde treden met *'De Directie'*.

Op 31 januari 1930 stuurde Ir. V.J.P. de Blocq van Kuffeler, sinds 1929 Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken en opvolger van Wortman, een vertrouwelijke brief aan Beekman over de namen van de twee gemalen in de *Wieringermeer* die als volgt luidde:

ZUIDERZEEWERKEN

s'Gravenhage den 31 Jan. 1930.

Zeer geachte Heer Beekman.

Even wil ik U vertrouwelijk mededelen dat de Minister bij de in dienststelling van de bemaling van de Wieringermeer de beide gemalen de namen van Ir Lely en de Leemans zal geven. De tijd ontbrak om U daarover vooraf te raadplegen maar ik meende met zulks in Uw geval wel geen bezwaar zal opleveren omdat ik mij overtuigd weet met deze benamingen wel Uw instemming zullen hebben.

Na hartelijke groeten hoogachtend

Uw dienaar Van Kuffeler'

Of de Blocq van Kuffeler haast had met schrijven is niet bekend. Dit zou namelijk het slordige taalgebruik kunnen verklaren.

Beekman zal waarschijnlijk niet erg gelukkig zijn geweest met deze brief. Immers juist hij was aangesteld om de voorstellen tot naamgeving te doen en nu was er al wéér een ander die deze taak naar zich toe trok.

Gemaal De Blocq van Kuffeler bij Almere in Zuidelijk Flevoland.
Bron: CommonsWikimedia.org

Dr. A.A. (Anton Albert) Beekman
(05-01-1854 – 23-05-1947)

Beekman was geograaf/cartograaf. Hij was een van de grondleggers van de moderne geografie in Nederland en in het bijzonder van de historische geografie. Zijn levenswerk was 'De geschiedkundige atlas van Nederland,' (15 delen tekst en drie delen kaarten. (1912-1939). Zijn publicaties hebben een ander gezicht gegeven aan de waterstaatkundige ontwikkeling in Nederland.

Hij schreef o.a 'Het waterschapsrecht in Nederland voor 1795' (1905-1907). Hij was leraar en werd later directeur van een HBS (Hogere Burger School) in Den Haag. In het leger was hij officier bij de Genie. Amper 25 jaar oud voltooide hij het eerste deel van: 'Tactiek en versterkingskunst', een indrukwekkend handboek voor officieren van alle wapens. Van 1899-1935 zat hij in de redactie van: *Nomina Geographica Neerlandica*, het blad van het Koninklijk Aardrijkskundig genootschap.

Op 4 januari 1894 werd hij benoemd als bestuurslid van: 'De Zuiderzeevereeniging'; in 1932 maakt hij nog steeds deel uit van dit bestuur. Tussen 1882 en 1910 gaf hij als propagandist in den lande 113 lezingen over de droogmaking van de Zuiderzee. Bij een A.M.V.B. (Algemene Maatregel Van Bestuur) werd op 16 juli 1918 de 'Zuiderzeeraad' ingesteld. Deze raad was een adviesorgaan van de Minister van Waterstaat. Naast Dr. Ir. C. Lely, Dr. H. Colijn, Ir. F. Leemans en Mr. H. Smeenge zat ook Dr. A.A. Beekman in deze raad. De hele bibliografie van Dr. Beekman omvat ongeveer 250 titels, niet inbegrepen hier zijn routine-recensies en dagbladartikelen.

###

Op 21 januari 1932 schreef de Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken aan de Minister van Waterstaat dat hij niet in kennis was gesteld dat de *Voorloopige Directie van de Wieringermeer* ook zeggenschap had over de naamgeving. Dit moest hij van Dr. Beekman horen! Uiteindelijk was de Blocq van Kuffeler er niet op tegen, maar hij sprak wel de angst uit dat als zich twee instanties bezig gingen houden met de naamgeving er wel eens problemen zouden kunnen ontstaan. Zijn voorstel was dan ook om de visie van Dr. Beekman te volgen. In het begin van de brief merkte hij op: *'sederdien heb ik een aanvang gemaakt met de voorbereiding van*

de naamgeving in de Wieringermeer en omgeving'. De brief eindigde met: 'Tenslotte heb ik de eer Uwer Excellentie beleefd in overweging te geven de voorgestelde namen, waarmede zoowel de Wieringermeer-directie als Dr. Beekman en ik zelf ons kunnen vereenigen, vast te stellen'. Op 5 maart 1932 verscheen er een brief van de Zuiderzeeraad aan de Minister van Waterstaat. Daarin werd aan de Minister uitgelegd hoe verschillende leden van de Zuiderzeeraad over de naamgeving dachten. Beekman had nog wijzigingen voorgesteld. Dit in overleg met de *Voorloopige Directie van de Wieringermeer*. Zo zijn er meer leden die bezwaren hadden tegen

De Lorentzsluizen
aan de Friese kant
van de Afsluitdijk bij
Kornwerderzand.
Aan de Noord Hollandse
kant liggen de
Stevinsluizen.
Bron:
CommonsWikimedia.org

een aantal namen. Het lid Teernstra maakte bezwaar tegen de benaming *Wieringerwerf* voor het poldercentrum dat zijns inziens in de toekomst zou worden verward met het nabijgelegen Wieringermeer (dit staat er echt maar moet Wieringerwaard zijn en is dus een vergissing, EdB) en meer eigenaardig *Middenmeer* zou kunnen worden genoemd in plaats van de meer westwaarts gelegen bevolkingskern, die geenszins in het midden van de polder ligt. Wortman (voorzitter van de Zuiderzeeraad) is niet gelukkig met de naam *Wieringerwerf* en meent dat het beter is die plaats *De Terp* of *Wieringerterp* te noemen. (De terp die op deze locatie werd aangelegd diende voor noodopvang als er een dijkdoorbraak zou komen. De *Afsluitdijk* was immers nog niet gereed en de *Wieringermeer* stond bloot aan de grillen van de *Noordzee*. Het grote publiek werd deze informatie onthouden, het zou hun vertrouwen in de waterbouwkundigen ernstig kunnen schaden). Uiteindelijk worden de voorstellen van Beekman aangenomen. Op 21 maart 1932 stuurde de Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken een brief aan de Minister van Waterstaat waar in hij zich kon vinden in de voorstellen van Dr. Beekman. *‘De naam: ‘Wieringerwerf’ achten wij uit tal van overwogen benamingen de meest gunstige, kans op verwarring*

met ‘Wieringerwaard’ achten wij niet groot en op ‘De Terp’ meenen wij niet nadrukkelijk de aandacht te moeten vestigen, omdat deze licht aangemerkt kan worden als een symptoom van mindere veiligheid in den polder’ (De Terp herbergde veel vluchtelingen na de inundatie van de Wieringermeer door het Duitse leger aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, EdB). Ook verzocht de Blocq van Kuffeler in deze brief aan de Minister dat er een lijst met namen moest komen. *‘De Landsdrukkerij zou die moeten drukken en op grote schaal verspreiden. Als de Minister besluit de namen in de Staatscourant te publiceren dan moet er ook een kaart komen-blijkens info bij N.V. wed. Ahrend voor de Landsdrukkerij kost dit f 48,- per 1000 exemplaren’*. Op 31 maart 1932 reageerde de Minister. Hij keurde het voorstel van Beekman en die van de *Voorloopige Directie van de Wieringermeer* goed. Hij besloot met: *‘Ik stel mij voor aan de naamgeving algemeene bekendheid te geven door opneming van eene aankondiging in de Staatscourant’*. Een zekere Dr. P. Clausing schreef aan het Ministerie van Waterstaat op 25 februari 1932 dat de afsluitdijk de naam *Lorentzdam* moet krijgen (Prof. Lorentz was de man die o.a in het laboratorium de Zuiderzeewerken testte. EdB). Dit werd echter door de Directeur der Zuiderzeewerken in een brief aan de minister van Waterstaat op 29 november 1932 afgewezen.⁶

Op 21 mei 1932 ontving Beekman een brief van de Minister van Waterstaat. De Minister ontdekte dat in 1927 een lijst met namen van gemeenten, bewoonde oorden en huizengroepen was verschenen bij de Topographische Inrichting. Een

6. Rijksarchief Flevoland (R.A.F.). Dir. Z.Z.W. no. 365. Dossier no. 61.

interdepartementale commissie, waar Beekman voorzitter van was, bracht officieel rapport uit. Hij ontdekte dat een van de namen werd gespeld als 'Haukes' en hier met 'au' geschreven werd. *'Met de mogelijke verschijning van een namenlijst moet het wel goed want 'Houkes' wordt nu met 'ou' geschreven'.*

Al op 21 mei 1932 antwoordt Beekman de Minister. Hij schrijft dat in de naamlijst 'Haukes' met 'au' geschreven is. *'Maar een nadere overweging heeft mij er toe gebracht de spelling met 'ou', dus De Houkes als juiste naam aan te nemen'.*

De overweging is dat het is afgeleid is van het oud-Friese woord 'hou', dat hof betekent en nog voorkomt in plaatsen als *Longerhou, De Houw*. *'De Houwkes is dus te verklaren als de kleine Hoven.*

Op 28 mei 1932 schreef ene Th. Van der Waerden een briefkaart aan Beekman. Hij schreef daarin zich per expresse tot de Minister van Waterstaat gewend te hebben met het verzoek bij de 'dichting' (28 mei 1932 werd de Afsluitdijk gesloten. EdB) mee te delen dat het Flevomeer nu gevormd was. *'Dat deed hij echter niet, en officieus vernam ik, dat hij daar niet toe komen kon als daar niet vooraf Dr. Beekman en de Zuiderzeeraad in gekend waren'.* Hij hoopte dat Beekman dit met hem eens was en de naam 'Flevo' opnieuw tot leven wilde brengen.

Op 21 mei 1932 schreef de Minister van Waterstaat Beekman de volgende brief: *'Nu met de voltooiing van de afsluiting der Zuiderzee een einde is gekomen aan haar bestaan als binnensee is, zoals U.H.E.G. (U Hoog Edel Geleerde; EdB) bekend zal zijn voor het thans zijden is de gevormde meer de naam van 'IJsselmeer' gedacht. Van verschillende zijden is de wensch geuit den naam 'Flevomeer' te*

herstellen. Gaarne zal ik vernemen, of naar Uwe meening daartoe aanleiding bestaat, dan wel, welke andere naam aan dit binnenmeer zou kunnen worden gegeven'.

Beekman antwoordde op 2 juni 1932. Hij schreef daarin dat *Pomponius Mela* in *'De situ Orbis'* in het midden van de eerste eeuw als enige de naam 'Flevo' genoemd heeft.

(Overigens noemen Plinius, Tacitus en Ptolemaeus de naam 'Flevo' ook. Deze deden hun uitspraken ook rond het begin van de jaartelling en later. EdB). Hij adviseert dan ook om de door Dr. Ir. Lely verzonden gebruiksnaam IJsselmeer te behouden.

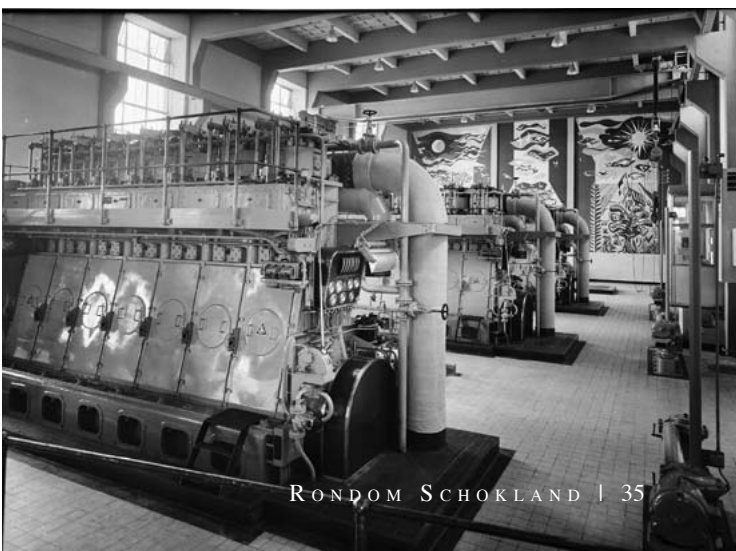
In de notulen van de Zuiderzeeraad van 16 juli 1932 praatte men ook veel over de te geven namen. Ook zij vonden dat de Minister de naam

Dieselgemaal Wortman bij Lelystad in de polder Oostelijk Flevoland.

Bron: beeldbank.rws.nl

Dieselgemaal Wortman bij Lelystad van de polder Oostelijk Flevoland.

Bron: beeldbank.rws.nl

De aanleg van Gemaal Wortman bij Lelystad.
Bron: beeldbank.rws.nl

'*IJsselmeer*' moest laten zoals Lely die bedacht had. Ze wezen er wel op dat Beekman in zijn nota '*IJssel*' met één 's' schreef. Het gedeelte benoorden de Afsluitdijk zou '*Waddenzee*' moeten heten. Men was unaniem van mening dat de afsluitdijk de naam '*Lelydijk*' zou moeten dragen (Vreemd dat men na lange tijd de werknaam afsluitdijk wilde afschaffen. EdB). Dit is dus ook niet gebeurd omdat de Minister daar niets van wilde weten.

Volgens de Topographische Inrichting, die Beekman op 26 juli 1932 een brief schreef, stonden in de Staatscourant no. 139 van 20 juli 1932 veertien met name genoemde fouten in de lijst van namen in de Wieringermeer. Beekman antwoordde niet op deze brief.

Op 27 juli 1932 kreeg Beekman een bedankbrief van de Minister van Waterstaat, dit vanwege zijn medewerking. De lijst van aardrijkskundige benamingen in de Wieringermeer met een kaart ontving hij dan ook. (Deze was uitgegeven op last van het Ministerie van Waterstaat, gedrukt ter Algemene Landsdrukkerij s'Gravenhage 1932).

De dorpen en het poldercentrum kregen nu hun echte naam. De werknamen A. B. C. etc. welke op 27 april 1929 waren geopperd, vervielen. Van de oorspronkelijke veertien dorpen verdwenen een aantal namen, die door nieuwe vervangen werden.

Wieringerwerf	Poldercentrum
Houkesluis.....	Bevolkingscentrum A
Ulkesluis	Bevolkingscentrum B
Oostwaard	Bevolkingscentrum C
Oostgroet.....	Bevolkingscentrum D
Nieuw-Gawijzend .	Bevolkingscentrum E
Nieuw-Almersdorp	Bevolkingscentrum F
Lagerdoes	Bevolkingscentrum G
Oude Zeug	Bevolkingscentrum H
Robbenoord.....	Bevolkingscentrum K
Slootdorp.....	Bevolkingscentrum L
Middenmeer	Bevolkingscentrum M
Wagendorp	Bevolkingscentrum N
West Zeug	Bevolkingscentrum O

De namen: *De Terp* en de daarvan afgeleide namen verdwijnen evenals *Oom Kees-dorp* en *Terpoortstersluis*.

Binnen de polder zouden vijf dorpen komen en een poldercentrum, en langs de rand van de polder kwamen acht dorpen.⁷ Deze acht dorpen konden klein blijven omdat een deel van de inwoners zich toch zou oriënteren op het 'oude land'. Een groot deel van de bevolking zou uit Noord-Holland komen en zich vestigen in de Wieringermeer.

Uiteindelijk zijn er maar drie dorpen gebouwd. (In de jaren vijftig van de twintigste eeuw werd het dorp *Kreileroord* gebouwd, EdB) *Middenmeer* en *Slootdorp* kwamen op de plaats van het oorspronkelijke plan te liggen. *Wieringerwerf* kwam op een andere plek te liggen.

Opnieuw een brief van de Minister van Waterstaat aan Beekman (2 augustus 1932). Dit naar aanleiding van een brief geschreven op 2 juni 1932.

7. Wording en opbouw van de Wieringermeer.

De Minister vraagt waarom *IJsselmeer* door hem met één ‘s’ geschreven werd. Op 4 augustus beantwoorde hij de vraag van de Minister. *‘Daar in de Nederlandsche taal een ‘s’ altijd als een ‘s’ wordt uitgesproken, behooren IJssel en dus ook samenstellingen IJsselmeer, Overijssel, enz. met eene ‘s’ te worden geschreven. Men schrijft immers ook kousen, kruisen, bruisen, enz.’* Hij voerde dan ter illustratie allerhande plaatsnamen ten toneel en eindigde met: *‘Men schrijve dus IJsselmeer’*.

Op 22 september 1932 gaf de Minister van Waterstaat aan Beekman in een brief ter algemene kennisgeving de mededeling dat de namen: *‘IJsselmeer’* en *‘Waddenzee’* waren vastgesteld.

Op 11 oktober 1932 besloot de Minister van Waterstaat zijn collega van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een brief te schrijven over de problematiek van het wel of niet schrijven met een of twee s’en. Hij schreef daarin dat de nu vastgestelde naam met twee s’en of het nu ook logisch zou zijn om dan de namen als: *IJssel, Oude IJssel, Hollandsche IJssel* in het vervolg met één s te schrijven. De vraag was of er een aanleiding toe was om het met één s te schrijven. De minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen loste het in een keer op, hij was het namelijk eens met Beekman! *‘Het advies van Dr. Beekman om IJsselmeer met eene s te schrijven, zou opgevolgd kunnen worden uit overweging, dat het hier geldt het vaststellen van de schrijfwijze van een nieuwe naam!’*

De Minister van Waterstaat moest Beekman wel terug schrijven om hem op de hoogte te stellen van zijn beslissing om het met twee s’en te blijven schrijven. Dat deed hij op 27 december 1932. Hij voegde daarbij de brief van de Minister van Onderwijs,

De Lorentzsluizen bij Kornwerderzand aan de Friese zijde van de Afsluitdijk in 1930 bij de aanleg.
Bron: geheugenvannederland.nl

Kunsten en Wetenschappen. Tot slot schreef hij in deze brief: *‘Gelijk ik U reeds mededeelde, heeft een wijze van behandeling van deze aangelegenheid mijn bewondering niet, maar in arren moede hebben wij aan deze zaak verder niets meer gedaan. Na beleefde groeten Uw dw. Reymer’*.

De slotconclusie is dat het Beekman ook wel erg moeilijk gemaakt is. Tenslotte werd hij gevraagd door de Minister van Waterstaat om de namen te geven. Maar het duurde niet lang of gemeenten, Zuiderzeeraad, *Voorloopige Directie van de Wieringermeer*, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Zuiderzeewerken en de Minister van Waterstaat meenden zich er ook mee te moeten bemoeien. Beekman stond behoorlijk op zijn strepen en had daardoor geen gemakkelijke taak.

De rest van alle gegevens zijn te vinden in: collectie Evert de Boer.

###

zuil van zee

het moedig bootje zwoegt en ploegt
gedragen door een zuil van zee
op huizenhoge watergolven
bij wankel evenwicht
gaat dapper door
haven-gericht
hoewel het nagenoeg
onder golfkracht wordt bedolven

*Gedicht bij
het kunstwerk
'Boothuis' – 2010,
Frank Bolink en
Gerard Koopman
langs de A6 bij
Rutten*

zo droeg en sloeg de zee hier voor een eeuw
en menig schip raakte in on-diepten verloren
nu golft het rijk gewas en ploegt de boer
zijn eindeloze, rechtgestrekte voren

van verre is soms, even nog
een klagend meeuwgeschreeuw
te horen

© floor koedam, 2014

Van Kirkham naar Krakov

Bill Cottam (deel 7 uit 7)

Wat overkwam de bemanning van vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog neerkwamen in de Noordoostpolder? Soms kon er een noodlanding worden gemaakt in de blubber van de nog droogvallende polder. Anderen overleefden het neerstorten als ze zich op tijd met hun parachute in veiligheid konden brengen.

Het bijgaande verhaal is in 2000 opgeschreven door navigator Bill Cottam van Lancaster Mk.III JA 702 GT-Z for Zebra die op 30 januari 1944 neerstortte bij Marknesse. Het toestel was op weg terug naar Engeland na een bombardementsvlucht boven Berlijn maar werd uit de lucht geschoten door de Duitse nachtjager van Oberleutnant Hans-Heinz Augenstein van 7./NJG 1. Na een duikvlucht kon de Nieuw-Zeelandse gezagvoerder-piloot Jack Rule het toestel nog weer omhoog krijgen, maar hij had nog niet het bevel gegeven om het toestel met de parachute verlaten, of het brak in de lucht in tweeën. De navigator Bill Cottam en de boordwerktuigkundige Paddy Coyne, die hun werkplek hadden op de plek waar het toestel brak, werden de lucht in geslingerd maar konden zich met hun parachute redden. De rest van de bemanning had geen schijn van kans om vallend nog uit de resten van het vliegtuig weg te komen. Het toestel stortte neer op een plek iets ten noorden van het huidige Marknesse waar nu de Oosterringweg ligt. Vijf bemanningsleden ligt sindsdien in Vollenhove begraven. Op het propeller-monument in Marknesse wordt de gesneuvelde bemanning van twee vliegtuigen herdacht. Een Wellington Mk.Ic (R1757) DX-X die op 12 oktober 1941 neerstortte langs de Baarloseweg en de hier beschreven Lancaster Mk.III Z Zebra (JA702 GT-Z) die op 30 januari 1944 neerkwam langs de Oosterringweg.

Een verandering van omgeving

Mijn eerste indruk van het krijgsgevangenkamp in Lückenwalde was dat het immens groot was. In tegenstelling tot *Stalag Luft 7* op Bankau dat slechts uit één enkel terrein bestond, had Lückenwalde er verschillende. Het bestond ongetwijfeld al enkele jaren. Door het midden van het kamp liep een

hoofdrijbaan met aan beide zijden barakken bevolkt door mensen van verschillende nationaliteiten; Amerikanen, Fransen, Britten, Russen. Kortom, bijna elk lid van de geallieerde krijgsmacht betrokken bij het conflict, was er wel vertegenwoordigd.

De Britse barakken stonden recht tegenover die van de Amerikanen,

Bill Cottam werd geboren in Kirkham Lancashire in 1921. Na het volgen van de plaatselijke Grammar School begon hij een opleiding als veilingmeester en taxateur voordat hij in dienst trad van de RAF.

De foto is genomen op 14 augustus 1944 na zijn gevangenneming door de Duitsers. Bill Cottam schreef zijn verhaal op in 2000. Hij overleed op 15 Januari 2008 in St. Annes, Lancashire, Engeland op 86-jarige leeftijd.

en toen we binnen marcheerden was er natuurlijk veel belangstelling van zowel de Amerikaanse als van Britse zijde. We moeten een trieste aanblik hebben gegeven na meer dan drie weken onderweg te zijn geweest; ongewassen, ongeschoren en onze enige bezittingen waren de kleren die we droegen en een zinken mok. Eenmaal het terrein binnengeleid, werden we opgesteld voor de gebruikelijke toespraak van de kampcommandant. Deze bestond uit de bekende waarschuwing over pogingen om te ontsnappen en de straffen voor illegale activiteiten. Op dat moment was dat echter het laatste waar we ons mee bezig hielden.

In groepen van ongeveer 50 man marcheerde men ons af naar een barak. Hier kregen we te horen dat we een lege kooi moesten zien te vinden. De barak bestond niet uit de ons bekende compacte kamers voor 24 mensen, maar was een grote ruimte voor rond de 100 gevangenen en er stonden drie etages van bedden. Er lag zowel Land- als Luchtmachtpersoneel, samen een grote verzameling vormend van alle mogelijke functies van alle mogelijke onderdelen betrokken bij de strijd, tot en met enkele piloten uit de Luchtlandingsdivisies. Mijn oog viel op een leegstaand bovenbed wat ik onmiddellijk inpikte, een beslissing die

me later die avond behoorlijk opbrak, want ik deelde het bed niet alleen met een legioen aan bed-wantsen, maar ook met een legioen aan luizen die van de dakspanten leken te vallen.

Weer buiten opgesteld op het terrein, werden we ditmaal door een Britse officier aangesproken, die ons vertelde over de voorzieningen in het kamp. Zo wees hij ons op de wasruimte (alleen koud water) en, uiteraard, de latrines. Hij zei dat hij ook zou proberen een handdoek en zeep en zo mogelijk een scheermes voor ons te regelen. Dat gaf een enorme morele opkikker. Wat een luxe was alleen al de gedachte je handen en je gezicht te kunnen wassen. Trouw aan zijn woord kreeg elk van ons de volgende dag, na het appel, een handdoek en een stuk zeep uitgedeeld, maar helaas geen scheermesjes. Het zou nog enkele dagen duren voordat ook deze werden uitgedeeld. Die eerste dag ging ik voor het eerst sinds mijn diaree-aanval in Bankau, weer richting latrine. Opeens moest ik aan mijn oma denken die in mijn jeugd jaren in dit soort gevallen altijd hoog opgaf over het eten van sennapeulen. Bij langer dan twee dagen uitblijven van ontlasting, drong ze er altijd sterk op aan dat ik een kopje sennathee dronk. Ik huiverde bij de gedachte hoeveel van die kopjes ze me wel zou hebben opgedrongen als ze had geweten dat ik, zoals nu, in geen drie weken naar de wc was geweest!

Graag vermeld ik de geweldige indruk die de landmachtjongens in dit zeer gevarieerde gezelschap op ons, luchtmachtpersoneel, maakten. Sommigen waren al in Duitse handen sinds Duinkerken 1940! Maar de trots waarmee ze in die ellende van februari 1945 hun Britse uniform droegen was bewonderenswaardig. Opgesteld voor appel, zag elk van hen er goed verzorgd uit, keurig gekleed, laarzen schoon, rechtop alsof ze op hun eigen

*In gevangenkamp
Lückerwalde waren
de hygiënische
omstandigheden niet
heel goed. Britse en
Amerikaanse krijgs-
gevangenen werden
bevijsd door de
Russen op 4 mei 1945.
Amerikaanse 83e
infanterie divisie van
het Amerikaanse 9e
leger nam het kamp kort
daarna over.*

Bron:

www.indianamilitary.org

kazerneplein stonden opgesteld. Toen hun onderofficier de telling aankondigde, schoten ze in de houding op een wijze die elke onderofficier in vreedstijd van trots zou hebben doen glunderen. Ook de wijze waarop ze na het appel weer afmarcheerden was een toonbeeld van precisie, orde en trots. Ik moet helaas bekennen dat wij, losse luchtmachtjongens, deze orde en discipline tot op geen kilometer wisten te benaderen! Of die landmachtjongens sympathie voor ons hadden, heb ik nooit geweten, maar de hulp en bijstand die we van ze kregen in die vroege dagen in Lückenwalde was geweldig. Omdat zij onderling zo goed georganiseerd waren, konden ze ons helpen onze eigen "blazers" te maken. Ze leerden ons hoe we brandhout konden ritselen om een potje op te koken en gaven ons tal van andere tips. Toch denk ik dat ze, als gedisciplineerde grondjongens een beetje op ons neerkeken, als ongeregeld luchtmachtvolk en vergeleken met hen "onhandige amateur-gevangenen".

Het was een hele tijd geleden dat we Rode Kruis pakketten verstrekt hadden gekregen, en dus waren we zowel verbaasd als verheugd toen er bij de wekelijkse zending ook wat voor ons bij was. Ik herinner me dat ik er niet alleen voedsel in aantrof, maar ook een handgebreide trui, die meer dan welkom was tijdens de appels als een ijskoude wind je tot op het bot verkleumde. Geweldig zo'n trui, maar helaas was hij binnen een mum van tijd gekoloniseerd door hordes luizen. Hoe je het ding ook uitklopte, ze bleven zitten waar ze zaten.

De voedselpakketten wisselden nogal qua product-herkomst. Soms was alles van Engelse origine, een andere keer was het Canadees of Amerikaans. In principe was de inhoud vergelijkbaar, met dat verschil dat de

Canadese en Amerikaanse pakketten blijkjes koffie en de Engelse pakketten daarentegen thee bevatten. De Britse en Amerikaanse barakken, waren zoals gezegd van elkaar gescheiden door een hoofdweg die het kamp in tweeën deelde. Er werden al snel dingen geruild tussen de twee barakken-complexen (een van de tips van de landmachers); thee tegen koffie, Amerikaanse *Camel*-sigaretten etc. voor Britse *Players*, jam voor pindakaas en zo ging het met al die andere spullen die onbekend waren voor onze smaak of juist voor die van de Amerikanen. Het ruilen verliep eenvoudig. Van één van beide zijden werd een artikel aangeboden, de andere kant beantwoordde dit met een tegenbod, een deal werd gesloten en de artikelen werden dan over en weer naar de overkant van de weg gegooid. De Britten vonden altijd dat ze de beste deal hadden: een *two-ounce* blik met instant koffie stond gelijk aan 250 gram thee. Een product dat de Britten niet wilden ruilen was een blikje poedermelk tegen een blikje gecondenseerde melk. Voor de rest liep alles in grote lijnen vlekkeloos.

In het kamp was ook een barakken-eenheid bevolkt door Russische gevangenen. Hun lot was niet te benijden. De stakkers kregen geen pakketten en moesten zich zien te

Rode Kruis pakketten worden rondgebracht
Bron:
www.indianamilitary.org

redde met de rantsoenen verstrekt door het kamp. Elke ochtend werden ploegen van Russische gevangenen onder bewaking het kamp uitgemarcheerd, vanzelfsprekend om ergens te gaan werken. Als ze 's avonds weer terugkeerden, droegen ze bundels hout en daar dreven ze handel mee. Twee of drie sigaretten voor een bos hout. Deze ruilhandel was niet zo makkelijk, want de Russen konden niet zomaar even stilhouden om hun hout te ruilen voor sigaretten. Het was zaak eerst oogcontact te maken met een Rus als de groep het kamp binnen marcheerde. Dan hield je twee sigaretten omhoog en wees op de bos hout. Een knik met het hoofd betekende acceptatie. De Rus liep dan heel geleidelijk wat naar de buitenzijde van de colonne richting het hek waarachter wij stonden. En dan was het zaak dat hij vliegensvlug met uitgestrekte arm de sigaretten wist aan te pakken, terwijl hij met de andere arm het hout over het hek gooide. De uitwisseling moest snel en doelmatig zijn, anders liep de arme Rus het gevaar zijn hout te verliezen terwijl de sigaretten – onbereikbaar voor hem – zouden eindigen op de grond, tenzij hij bereid was een klap met een geweerkolf op zijn rug te ontvangen voor het zonder toestemming uit het gelid treden. Deze handel nam een groot deel van ons dagelijks leven in beslag. En zo stonden dan ook elke avond krijgsgevangenen langs het hek om een bundel hout te ontvangen van de Russische gevangenen, want zonder brandstof was het onmogelijk om iets te verwarmen met de "blazer".

Tijdens de volgende dagen op Lückewalde was het verbazingwekkend hoe de barre tocht die we hadden ondernomen snel naar de achtergrond verdween en dus niet langer onderwerp van gesprek was. Ik heb verder ook

nooit meer iets gehoord over wat er zoal tijdens die tocht was voorgevallen. Anders dan het terrein bij Bankau, was het kampterrein hier aanzienlijk kleiner hetgeen een beperking betekende voor onze bewegingsruimte. Een korte wandeling langs de omheining was de enige mogelijkheid. En wilde je meer dan zat er niets anders op dan het aantal rondjes drastisch uit te breiden. Sommigen liepen aldus eindeloos rondjes over het platgetreden pad, gadeslagen door de bewakers, beter bekend als de 'goons' van de wachttorens.

Tegen het einde van de maand loeide op een avond het luchtalarm. Onmiddellijk doofden uit voorzorg alle lichten rondom de omheining. Boven ons hoorden we de bekende dreun van de *Merlin*-motoren. Er werd stevig gespeculeerd over het mogelijke doel. Berlijn was favoriet, maar het bleek later dat het de beruchte raid op de stad Dresden was geweest, een bombardement met een uiterst verwoestende uitwerking. Tijdens het overvliegen van deze luchtvaart klonk opeens een enorme knal. Later bleek dat niet ver van ons vandaan een bommenwerper was neergeschoten en op de grond was ontploft. Weer keerde die avond een bemanning nooit meer naar huis terug...

Met de komst van de maand maart begon het weer te verbeteren. De dagen werden langer en de zon won aan warmte. Helaas waren er steeds vaker problemen met de toezending van de voedselpakketten. In plaats van een wekelijkse aflevering werd het tweewekelijks, en dus nam de handel met de Amerikanen en de Russen enigszins af en moest er meer vertrouwd worden op de rantsoenen van de Duitsers.

Het moreel was echter nog steeds hoog, want er was hoop op een snel einde van de oorlog. Zeker nu de Duitsers

werkelijk dag en nacht door geallieerde luchtmachten werden gebombardeerd. In die tijd hoorden we het nieuws van de dood van president Roosevelt. Waar dit nieuws vandaan kwam, was iedereen een raadsel. Het kwam of uit een verborgen radio of het was gelekt door een bewaker. Speculatie naar aanleiding van dit nieuws was wederom aan de orde van de dag. Zou zijn opvolger het beleid van Roosevelt doorzetten? Zou er dezelfde goede verstandhouding zijn tussen de nieuwe president en Churchill, of zou er een complete verandering van strategie komen? Zoals we nu achteraf weten, ging Truman met de oorlog door op dezelfde wijze als Roosevelt. Ook het leven in het kamp ging gewoon door. Soms hadden we het geluk een verlaat pakket in ontvangst te kunnen nemen. Het werd steeds duidelijker dat de Duitse oorlogsmachine behoorlijk haperde. De bewakers beschuldigden de geallieerden van het uitblijven van de pakketten; zij bombardeerden en vernielden alles

wat rijden kon, van treinen tot hele spoorwegemplacements, en van bruggen tot wegen, dus... Hoewel ik elke twee maanden trouw naar huis schreef, kreeg ik nimmer een reactie. Ik was er zeker van dat mijn ouders zouden terugschrijven. Tenminste als ik ervan uitging, dat mijn brieven waren aangekomen. Ik heb ook nimmer een aan mij persoonlijk gericht pakket ontvangen. Later kwam ik er achter dat mijn lieve ouders er vele hadden verstuurd, maar geen ervan was aangekomen. Hopelijk heeft iemand anders er plezier van gehad. Dat een en ander nimmer aankwam, zal ongetwijfeld zijn te wijten aan de enorme omweg, via het Zwitserse Rode Kruis en de neutrale landen, die deze pakketten en brieven moesten maken. Het moge duidelijk zijn dat ik na mijn vertrek in januari 1944, dus sinds die laatste noodlottige aanval geen idee meer had van wat er thuis allemaal gebeurde. En het zou nog zeker enige tijd duren voordat ik daar weer van op de hoogte zou zijn...

*De tenten in Lückenwalde die door Amerikaanse krijgsgevangenen werden bewoond waren overbevolkt en smerig.
Bron:
www.indianamilitary.org*

*Lückerwalde bij
Berlijn was deels
een in alle haast
geïmproviseerd
krijgsgevangenen-
kamp. Het bestond
deels uit tenten.*

Bron:

www.

indianamilitary.org

Ondertussen ging de tijd verder. Het werd april en echt lente. Het werd zelfs zo warm, dat ik eindelijk mijn door luizen belegerde trui kon weggooiden. Hoewel dit tot op zekere hoogte mij verlost van de meeste van mijn parasitaire vrienden, was ik nog steeds slachtoffer van een van luizen krioelende blouse en broek. Ik moest weer denken aan de verhalen van mijn vader over dezelfde problemen in de Eerste Wereldoorlog, verhalen over hoe brandende lucifers langs de naden van kleding werden gehaald om de luizen er letterlijk uit te branden. Toen ik het naar zijn voorbeeld ook probeerde, werkte het inderdaad, maar vierentwintig uur later kon ik er weer opnieuw mee beginnen. Nu we weer meer en meer tijd buiten doorbrachten, was het logisch dat we bij de bewakers probeerden uit te vinden wat er gaande was in de buitenwereld. Hoewel sommigen best met ons wilden praten, kwamen we nooit veel verder dan oppervlakkig gebabbel. Nuttige informatie bleef uit. Medio april ging het gerucht dat als je heel goed luisterde, je uit de verre verte de vage geluiden van artillerie of tankvuur kon horen. Aanvankelijk legde de meerderheid dit uit als de wens die de vader van de gedachte was. Enkele dagen later kon het echter

niet meer ontkend worden; er was sprake van gestaag gerommel in de verte, dat naarmate de dagen verstreken steeds luider werd. Dat konden geen Britse of Amerikaanse troepen zijn, dacht iedereen. Daarvoor lag het kamp te ver weg in Duitsland. Er was dus maar één conclusie mogelijk; het waren de Russen!

Het was de aanleiding tot een opvallende stemmingsverandering in het kamp. De bewakers begonnen zich duidelijk angstige zorgen te maken. Met de dag werd dat erger. Ze weigerden nog langer met ons te praten over de bekende triviale zaken als wat ze zouden doen als de oorlog voorbij zou zijn, over hun familie, of over wanneer ze weer met verlof mochten, stuk voor stuk zaken waarover ze voorheen maar al te graag spraken, maar waarvoor ze nu absoluut niet meer in de stemming waren. Elke dag werd het gerommel luider en luider, maar er veranderde niets in de waakzaamheid van de bewakers op de torens. Op een nacht werden we weer eens in onze barakken opgesloten. De volgende ochtend zouden ze zoals gewoonlijk weer worden geopend waarna we in een rij naar buiten moesten voor de gebruikelijke telling bij het ochtendappél. Deze ochtend verliep echter anders; plotseling werden de deuren opengegooid en kwam er in plaats van een Duitser een Brits officier de barak binnen. Hij kondigde aan al het Duits personeel het kamp had verlaten. Het was bijna niet te geloven, maar toen we ons naar buiten haastten, bleek het echt zo te zijn! Ergens diep in de nacht had al het kamp personeel zijn bullen gepakt en was gevlucht...

Terug naar huis

We werden opgeroepen voor het ochtend appél en de hoogste Britse officier sprak ons toe. Tot nader order

mocht niemand het terrein verlaten. De situatie buiten de omheining was onbekend en dus moesten we voorlopig gewoon nog even doorgaan met ons leventje, tot er meer duidelijkheid was over de feitelijke situatie buiten het kamp. De hele dag stonden groepen gevangenen te fantaseren en speculeren over wat hen stond te wachten. We werden overvallen door visioenen over naar huis gaan, en over wat hij eenmaal thuis het eerst zou gaan doen. Maar voorlopig zaten we nog steeds opgesloten in het kamp...

De volgende ochtend verscheen er als vanuit het niets een tank buiten de omheining, al snel gevolgd door nog enkele tanks. We konden het embleem met de rode ster op de zijkant zien. Een enorm gejuich steeg op, en voordat we goed en wel beseften wat er gebeurde, reed de voorste tank naar voren en knalde dwars door de hekken van het barakken-complex het kamp binnen. Het bovenluik ging open, een figuur dook op en het eerste wat hij deed was naar ons het V-teken maken. Toen draaide de tank op zijn rupsbanden ter plekke 180 graden om en begon met het platrijden van de omheining rond het kamp. De andere tanks volgden zijn voorbeeld, zodat binnen een mum van tijd de omheining niet meer bestond. Vervolgens reed er een staf-auto met twee officieren het kamp binnen. Ze stapten uit en vroegen naar de oudste officier met wie ze een lang gesprek voerden. Na dit overleg reed de staf-auto weer weg, gevolgd door de tanks. Weer werden we bijeen geroepen. De oudste officier informeerde ons over de situatie. Verantwoordelijk voor onze veiligheid was nu het Rode Leger, dat in de loop van de dag zou arriveren. Tot die tijd werd ons verzocht binnen de grenzen van het kamp te blijven. Niet lang na hierna, arriveerden een aantal legertrucks met een bataljon Russische soldaten. De

leidinggevendeofficier overlegde met onze hoogste in rang, terwijl de troepen zich onder ons begaven. En ook al verstonden we elkaar voor geen meter, het gelach, en het hartelijk rug- en schouderkloppen was niet van de lucht. Het duurde niet lang of ook de Russische krijgsgevangenen konden zich herenigen met hun strijdmakkers. Vervolgens reden de legerwagens, nu zonder soldaten en materieel, weg uit het kamp. Tot onze verbazing keerden ze even daarna terug beladen met geweren en patroongordels. Zonder omhaal van woorden werden deze verdeeld onder de Russische krijgsgevangenen. Vervolgens klommen deze op de vrachtwagens, en zwaaiend met hun geweren in de lucht en met veel geschreeuw en gebrul reden ze weg naar god-weet-waar, ogenschijnlijk met de bedoeling om wraak te nemen op de Duitsers voor de behandeling die zij hadden ondergaan in gevangenschap. Ik zou die dag niet graag een Duitse soldaat of burger zijn geweest, gezien de stemming waarin deze mannen verkeerden. We zagen ze daarna nooit meer terug. Naar aanleiding van het overleg tussen de Russische officier en onze oudste officier kregen we nu de details van wat ons te doen stond. Het belangrijkste was de mededeling dat we het kamp mochten verlaten en het omliggende gebied verkennen, maar er zou elke ochtend nog steeds appèl worden gehouden. Dat betekende in feite dat we elke avond terug moesten keren naar het kamp. Het duurde enige tijd voor deze informatie echt tot ons doordrong; het was na al die maanden bijna niet te geloven dat we buiten het kamp mochten komen! Het commando over het kamp was in handen van de oudste officier, bijgestaan door enkele door hem aangewezen assistenten. De Russen zouden ervoor zorgen dat het kamp

dagelijks werd voorzien van voldoende brood en groenten. Voor wat betreft het brood bleek dat ze de plaatselijke bakkerij in Lückenwalde hadden gevorderd, waar we het brood zelf moesten ophalen. Probleem was dat we geen vervoer hadden. Daarop regelde de Russische officier twee landbouwtractoren met daarachter twee platte wagens. Er werd een willekeurige selectie gemaakt van mannen die met de Russische trekkerchauffeurs mee gingen om het brood op te halen. Toen ze mij aanweezen, hees ik me onmiddellijk op een platte kar om onze eerste lading brood te halen. We reden het kamp uit, de weg op naar de stad in een heerlijke roes van vrijheid omdat we na al die maanden ons nu eindelijk eens konden bewegen zonder de controlerende aandacht van de Duitse bewakers. Officieel waren we echter nog steeds krijgsgevangenen. Toen de tractoren de stad naderden, zagen we uit bijna elk huis en gebouw een witte vlag hangen, als teken van overgave. De vlaggen waren van allerlei makelij, van beddelaken tot tafelkleed, van beddesprei tot iets onbestemd wits dat hoe dan ook iets van een vlag had. In het zicht van de verbijsterende waarheid van de ondergang van wat eens het onoverwinnelijk Duitse leger was geweest en van de dreiging van naderende Russische troepen straalde de ellende, verbijstering en ongeloof de bewoners van de gezichten. De bakkerij lag dicht bij het centrum van de stad. Bij aankomst zagen we een groep mensen voor de deuren staan wachten. De Russische soldaten duwde de menigte wat naar achteren, zodat we de ruimte kregen het brood op de trailers laden. Maar de hongerige menigte drong bij het zien van zoveel brood naar voren waardoor we nauwelijks in staat waren ons werk te verrichten, waarop de Russen na

veel getrek en geduw, door de armen in elkaar te haken een levend cordon rondom de wagens wisten te vormen, en het laden enigszins doorgang kon vinden. Bij het zien van zoveel honger en ellende gooiden een paar Engelsen wat van de kostbare broden naar de bewoners, waarop de Russen in woede ontstaken, het brood uit de handen van de arme sloebers sloegen en het met hun laarzen voor de ogen van de hongerige menigte in de modder verpulverden. Eindelijk opgeladen reden de chauffeurs terug naar het kamp. De bevolking bleef achter met een schamele voorraad van wat er nog aan brood over was. Bij de tweede tocht naar de bakkerij, de volgende dag, hadden we het dubbele aantal Russische begeleiders bij ons, die bij aankomst bij de bakkerij onmiddellijk een cordon vormden rondom de wagens en met geweren, voorzien van bajonet, de menigte op afstand hielden. Al een paar dagen lummelden de meeste gevangenen wat in het kamp om. Het leek alsof iedereen wachtte op degene die het eerst de stap naar de buitenwereld zou maken. En toen dan ook het eerste schaap over de dam was, begon opeens iedereen aan een zwerftocht door het buitengebied. Mijn groep vormde daarop geen uitzondering. We richtten ons vooral op tochten over het platteland en waagden ons slecht eenmaal in de stad. Onder de bewoners van zowel stad als platteland heerste een sfeer van gelatenheid en berusting in de onvermijdelijkheid van hun lot. Over het platteland rondzwerfend konden we hout voor de "blazers" verzamelen en zo nu en dan ook ons dieet aanvullen in de vorm van verse groenten, die we zonder schuldgevoel van het land haalden.

Op een van die strooptochten ontmoetten we een troep Russische ruiters, geüniformeerd als Kozakken,

compleet met zwaarden en geweren. Na het bekende handen-schudden en schouder-kloppen, boden de ruiters ons hun flessen water aan voor een slok. Toen ieder een lange teug nam, kwamen we er achter dat het geen water was maar pure wodka. Tot groot plezier van de ruiters kregen sommigen stevige hoestaanvallen en proestte menigeen het kostelijke vocht via neus en ogen naar buiten. Ze sprongen daarna weer op hun paarden en enthousiast zwaaiend ten afscheid galoppeerden ze weg. Terugkijkend op dit voorval, vraag ik me nog steeds af welke militair aandeel deze ruiters gehad kunnen hebben in de moderne Russische oorlogsmachinerie die vooral draaide op techniek. Zoals we later ontdekten was ook dit raadsel een aspect van de voor ons ondoorgroondelijke Russische geest... De lente kreeg steeds meer zomerse trekjes. De zon scheen vanuit een strakblauwe lucht en elke opvolgende dag in april, werd het weer beter.

Na de barre winterkou was het een genoeg in luchtige kleding rond te dwalen in de bloeiende natuur. Op één zo'n uitje stuitte we op een stukje kreupelhout waarnaast twee grafstenen stonden. De inscriptie in het Duits luidde "Twee Engelse vliegers. Namen onbekend". Deze simpele tekst trof ons diep. We beseften maar al te goed dat wij daar ook hadden kunnen liggen en waren ons bewust van de uitdrukking "We zijn hier slechts door de genade van God." Ook deze twee oorlogsslachtoffers hadden ouders, geliefden, misschien wel kinderen, maar geen zou ooit te weten komen wat hun dierbaren was overkomen. Hoeveel meer van dergelijke anonieme graven liggen verspreid over heel Europa, vroeg ik me af. Terugkomend van een andere wandeling ontmoetten we een viertal mannen die bezig waren een koe te slachten. Ze hadden de ingewanden al verwijderd en sneden het vlees in porties, zodat het gemakkelijk

advertentie

**Pannenkoekhuis
"De Strooppot"**

- Ruim 30 soorten pannenkoeken
- Kinderfeestjes
- Speel- en doepark
- Midgetgolfbaan & speurtochten

**De
Voorst**
restaurant
partycentrum

- Familiedagen
- Bruiloften
- Personeels- en themafeesten
- Uitgebreide diners
- Vergaderingen
- Speel- en doepark
- Groepsaccommodatie

MIDDEN IN HET VOORSTERBOS

Leemringweg 29, Kraggenburg, Tel. 0527-25 24 83 - info@devoorst.nl - www.devoorst.nl

meegenomen kon worden. Het bleken Italianen te zijn. Dit was voor ons een buitenkans! Vers vlees was een delicatessen waarvan we het bestaan bijna waren vergeten. Wederom rees de taalbarrière hoog op. Hoe konden we ze duidelijk maken dat we graag een deel van het vlees wilden hebben? Gebarentaal leek niet te werken, want er kwam geen respons. Op de gok probeerde ik in het Frans te informeren of er iets te handelen viel met sigaretten, de gebruikelijke valuta tussen medegevangenen. Ook dit voorstel was tot mislukken gedoemd, omdat we geen van allen over voldoende sigaretten beschikten. En zo vervloog onze hoop op een sappige biefstuk. Uiteindelijk kwamen we toch tot een soort van overeenkomst; we kregen uit pure collegialiteit en lotsverbondenheid van hen een stuk uit de romp van het beest. We waren erg blij met het vlees en vervolgden onze weg terug naar het kamp in het heerlijke vooruitzicht van een echt stuk gebraden vlees zoals we in geen tijden geproefd hadden.

Sinds het vertrek van de Duitse bewakers, konden we ook vrij rondwandelen door het hele kamp en dus een kijkje nemen in de Amerikaanse en de andere deels lege barakkencomplexen en dus ook in de Duitse onderkomens. Amerikanen en Fransen hadden onder dezelfde omstandigheden geleefd als wij, maar het barakkencomplex waar vroeger de Russen waren ondergebracht bood een uiterst sobere aanblik. Ze hadden over weinig of niets meer dan het hoogst noodzakelijke kunnen beschikken. Bewonderenswaardig echter was het hoe ze één ruimte getransformeerd hadden tot een soort kerkinterieur. Het was verbazingwekkend hoe ze erin waren geslaagd de wanden te versieren met muurschilderingen, temeer daar ze dag in dag uit zwaar werk buiten het

kamp moesten verrichten. Voor ons was het bovendien verbazingwekkend omdat het algemeen bekend was dat alle godsdienstige activiteiten onder het communistische regime van Stalin verboden waren. Hun geloof moet buitengewoon sterk zijn geweest. Binnen het wanhoopsoffensief van verliezers die vanuit de tactiek van de verschroeiende aarde niets bruikbaar achterlieten voor de winnaars, hadden de Duitsers in de barakken voor vertrek alles vernield behalve waterleiding. Hoewel er alleen koud water was, was het toch een genoegen onder een douche te kunnen staan en je echt van top tot teen te kunnen wassen. Bovendien waren we nu in de gelegenheid onze kleren te wassen. Ook al duurde het eeuwen voordat mijn enige shirt droog was, de wasbeurt van het intens vuile en stinkende ding was alleszins de moeite waard. Helaas overleefden de luizen de wasbeurt, waardoor deze ergernis duurde, want wat we ook ondernamen, ze kwamen altijd weer terug.

Verspreid over het Duitse gedeelte van het kamp lagen verschillende onderdelen van verwoeste en verroeste uitrusting waaronder twee voertuigen zonder wielen en met vernielde motoren. In een van de voertuigen zat nog een zitbank, een zo op het oog uitstekend alternatief voor mijn strozak. Maar helaas, het lukte me niet hem te demonteren, omdat ik niet over het juiste gereedschap beschikte om de bouten aan de vloer van het voertuig los te draaien.

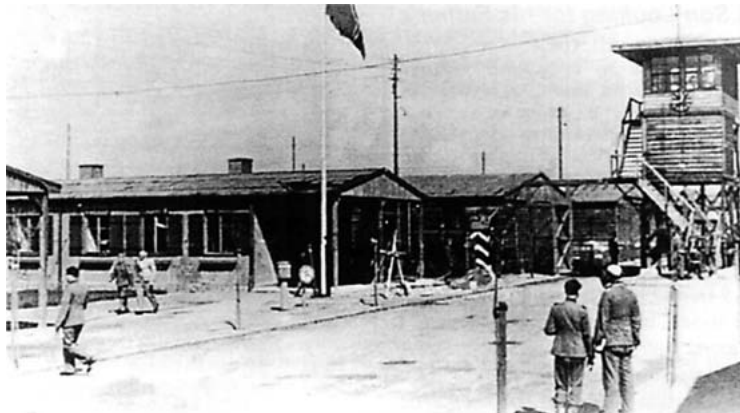
In naam waren we vrij, maar de praktische uitwerking van die vrijheid in de vorm van de uiteindelijke thuisreis bleef helaas uit. Het was inmiddels mei geworden. Op de achtste mei kwam bij het avondappel eindelijk de langverwachte mededeling dat het Duitse opperbevel zich op die dag onvoorwaardelijk had overgegeven.

Het gejuich dat toen uit al die kelen opsteeg moet tot in Engeland zijn te horen geweest!

De wat lamelndige stemming en sfeer van uitzichtloosheid en verveling sloeg onmiddellijk om naar vreugde en enthousiasme. Alle krijgsgevangenen werden als het ware bezielde met een nieuw gevoel van verwachting en hoop op de goede afloop. Van alle kanten kwam maar een vraag aan de oudste officier: "Wanneer gaan we naar huis?!" Helaas kon hij niets anders meedelen dan dat het aan de Russen was de evacuatie te organiseren en dan kon elk moment gebeuren. We geloofden hem en wisten toen nog niet dat het nog heel wat weken zou duren voor we uiteindelijk uit Lückenwalde vertrokken...

De Russische officier belast met de leiding over het kamp nu de vijandelijkheden gestaakt waren, legde ons een dag later een aantal beperkingen op. Alle bewoners moesten binnen de grenzen van het kamp blijven. Iedereen die een poging ondernam de benen te nemen, kreeg een waarschuwingsschot over zijn hoofd afgevuurd, en volgende schot zou raak zijn als hij niet onmiddellijk terugkeerde. Dit alles was een totale omslag van de wijze waarop we sinds de bevrijding van het kamp waren behandeld. Binnen een paar uur leek het of we het stel Duitse bewakers hadden ingeruild voor een set Russische. Waar we ooit als bondgenoten werden beschouwd, werden nu weer als gevangenen behandeld. Patrouilles van het Russische leger zorgden ervoor dat niemand ongezien het kamp kon verlaten. Na de enorme vreugde van de vorige dag, ontstond nu een sfeer van verslagenheid, teleurstelling en woede. Een kleine troost was de voortzetting van de regelmatige toevoer van brood en overig voedsel dat weliswaar

voldoende maar minder gevarieerd was dan voorheen.

Het werd in die meimaand zo warm, dat we met een minimum aan kleding toekonden. Bijna iedereen liep rond in alleen een broek en een shirt. De tunieken werden afgedankt. De oudste officier werd in die dagen wederom bestookt met de bekende vragen over tijdstip van thuisreis. Hij beschikte echter helaas over niet meer informatie dan wij, waardoor we volledig afhankelijk werden van de Russische kampcommandant. Frustraties over deze uitzichtloze situatie manifesteerden zich in openlijke scheldpartijen richting de Russische bewakers. Geen van hen verstond Engels dus dat haalde niet veel uit. Eén lichtpuntje tijdens deze dagen van wachten bestond uit het gebruik van de nu uiterst aangename koude douches in de voormalige Duitse onderkomens. Het was niet ongewoon om in de rij te moeten wachten tot je aan de beurt was. En bleef er eentje langer genieten dan nodig werd geacht, wachtte hem een vloedgolf aan verwensingen en terechtwijzingen. Het was op zo'n keer dat ik in de rij op mijn beurt stond te wachten, dat ik de op één na belangrijkste gebeurtenis miste in mijn tijd als krijgsgevangene. Mij werd later verteld dat twee Amerikaanse Jeeps uit het niets voor de poorten van het

*In krijgsgevangenkamp
Lückenwalde bij
Berlijn zaten meerdere
nationaliteiten door
elkaar.
Bron:
www.indianamilitary.org*

*Krijgsgevangenkamp
Stalag IIIa Lückewalde
bij Berlijn had zelfs
sportvelden en loop-
graven waar bij lucht-
aanvallen dekking kon
worden gezocht.*

Bron:

www.indianamilitary.org

kamp verschenen met aan boord een stelletje journalisten. Zoals gezegd ben ik hiervan niet persoonlijk getuige geweest en kan dan ook slechts uit de tweede hand vertellen over het effect dat dit bezoek op het kamp had. Het was alsof er een wonder gebeurde; opeens uit het niets twee jeeps met een paar Amerikaanse oorlogscorrespondenten in het hartje van Duitsland op een moment dat we dachten dat de dichtstbijzijnde Amerikaanse of Britse troepen mijlen ver van ons verwijderd waren. Deze twee jeeps waren blijkbaar ver vóór de Engels-Amerikaanse legers uit gereden en waren bij toeval op het kamp gestuit. Zij werden letterlijk overspoeld door de gevangenen, iedereen wilde hun de hand schudden en vriendschappelijk op de rug kloppen. Uiteraard maakten de correspondenten foto's van het kamp en pas veel later, jaren na de oorlog, lukte het me van een van die foto's een kopie te krijgen. In de begeleidende tekst beschreven de journalisten de diverse aspecten van het kampleven en op de foto van een massa gevangenen rond de jeeps, herkende ik mijn vriend en metgezel uit Nederland, Paddy Coyne. Maar op het moment zelf wist ik nog niets van deze commotie en deed niet anders dan mijn beurt afwachten voor de douche, waarna ik mezelf in de zon liet drogen. Tegen de tijd dat ik terugging naar mijn slaapplek, waren de jeeps alweer weg, maar de verhalen over hun bezoek waren niet van de lucht.

Tot mijn verbazing waren, samen met de Amerikaanse jeeps, mijn drie metgezellen met de noorderzon uit Bankau vertrokken. Ik wenste hen in gedachten veel geluk, maar ik voelde me ook in de steek gelaten... Een paar dagen na de jeeps, was er opeens intensieve activiteit in het Amerikaanse deel van het kamp. Geruchten deden alom de ronde dat de Yanks zouden vertrekken voor repatriëring. Dit keer bleken de geruchten waar en kwam er vervoer in de vorm van een serie legervrachtwagens. De Amerikanen kwamen in een rij uit de barakken en klommen op de vrachtwagens. Zodra er een vol was, vertrok deze en halverwege de middag waren we alleen nog maar met landgenotende in het kamp. Je kunt je ons gevoel van teleurstelling goed voorstellen: als de Amerikanen naar huis gingen waarom wij dan niet?! Het duurde echter nog enkele dagen voordat ook voor ons het bevel kwam ons voor te bereiden op evacuatie. Een definitieve datum kregen we echter niet te horen. Er moet nog ergens iets fout gegaan zijn, want zonder teken vooraf rolden op een ochtend toch enkele Russische leger vrachtwagens het kamp binnen. Zonder nadere toelichting gaven de Russische officieren samen met de oudste officier ons opdracht in de vrachtwagens te klimmen en zo vertrokken we uiteindelijk uit Lückewalde voor de thuisreis. De trucks waren zeswielige voertuigen net zoals die van de Amerikaanse troepen, het enige verschil was het embleem van de rode ster op de deuren in plaats van de witte ster van het Amerikaanse leger. In feite waren ze onderdeel van de militaire hulp die de Russen ontvingen uit Amerika. Niemand had enig idee waar we naartoe gingen en niemand maakte zich bezorgd zolang we maar richting

huis reden. En zo reden we in met mensen volgepakte laadbakken door het Duitse platteland. Af en toe zagen we oorlogsrestanten in de vorm van uitgebrande voertuigen en tanks. Ergens halverwege de reis kwamen we bij een wegblokkade die de hele *Autobahn* afsloot. Deze barrière, samengesteld uit op elkaar gepakte en gestapelde stoomtrekkers en stoomwalsen vormde een niet te nemen hindernis voor de chauffeurs, temeer daar de blokkade op een duiker onder de weg rustte. Het watervoering onder de weg door lag een meter of vijf á zes dieper, met steile zijkanten en helemaal onderin een beekje. De chauffeurs bekeken het probleem en besloten, omdat de barricade te groot was om aan de kant te worden geschoven en omdat de weg er doorheen onmogelijk was, dat ze er omheen zouden gaan. Dit betekende dat de vrachtwagens naar beneden, door de beek naar de andere kant moesten rijden en vandaar weer omhoog moesten. En dan was het onze taak op een teken van de chauffeur het gevaarte als het eenmaal op het diepste punt was aangekomen weer omhoog tegen de steile helling op te duwen. Gelet op de steile hoek van de klim, leek het een uiterst gevaarlijke manoeuvre, want als de vrachtwagen er niet in slaagde om de helling te halen en achteruit begon te rijden, zouden degenen die duwden groot gevaar lopen. Voorzichtig begon de eerste vrachtwagen aan haar afdaling, gegidst door de andere bestuurders. De passagiers liepen erachter aan naar beneden tot aan de beek. Zodra de wagen dit diepste punt had bereikt, gaf de chauffeur stevig gas en begonnen de mensen te duwen. Aangemoedigd door het geschreeuw van de andere bestuurders en passagiers tornde het gevaarte langzaam maar zeker tegen de wand omhoog. Het was een geluk

dat de grond droog was waardoor de wielen voldoende grip hadden en de operatie slaagde. Alle dertig vrachtwagens hebben uiteindelijk deze hindernis genomen en niemand heeft hierbij letsel opgelopen.

Weer terug op de *Autobahn* reden we stevig door om de verloren tijd in te halen. Soms reden er drie vrachtwagens naast elkaar, waarbij de chauffeurs staand achter het stuur elkaar toeschreeuwden en dat met een behoorlijke snelheid. De vrachtwagens hadden geen huif en dank zij het goede en warme weer was het in de open laadbakken prima uit te houden. Bovendien hadden we zo een goed uitzicht over de omgeving, waardoor we konden zien welk verwoestend effect de oorlog op dit deel van Duitsland had gehad. Langs de weg door bosgedeeltes stonden overal geknakte en geblakerde bomen, vermoedelijke getuigen van gevechten die er hadden plaatsgevonden, misschien gevolgen van artillerievuur om restanten van het Duitse leger die de Russische opmars probeerden tegen te houden uit het bos te verjagen. Wat de oorzaak ook was, het zou de natuur geruime tijd kosten om deze schade te herstellen.

Na het verlaten van het verwoeste bos, snelden we langs de *Autobahn* verder totdat uiteindelijk de vrachtwagens de weg af draaiden en wij een brede rivier voor ons zagen. Op de oever stonden groepen geüniformeerde mannen, bestaande uit zowel Russische als Amerikaanse militairen. Achter hen was een pontonbrug zichtbaar. Een voor een verlieten de passagiers de vrachtwagens en liepen over de pontonbrug naar vrachtwagens die aan de andere kant op ons wachtten. Het waren identieke vrachtwagens net als waarmee we waren gekomen maar dit keer voorzien van een witte ster, het beeldmerk van de Amerikanen, op de

portieren. We vervolgden nu met de Amerikanen onze reis richting huis. De rivier die waren overgestoken bleek de Elbe te zijn. Hoewel we ons op dat moment niet de betekenis van de plaats van deze uitwisseling realiseerden, was het natuurlijk de scheidslijn tussen de twee bezettingslegers; de Russen lagen ten oosten en de andere geallieerden ten westen van deze rivier.

Het tweede deel van onze reis was van korte duur. Onze bestemming was de Amerikaanse legerbasis in Halle. Bij aankomst werden we eerst onderworpen aan desinfectie. Dit betekende het royaal bespuiten van elk van de nieuwkomers met DDT, een goedje dat domweg met behulp van perslucht ons van kop tot teen in de witte poeder zette. Bepaald geen pretje, maar zeer noodzakelijk omdat we vele maanden hadden geleefd in door luizen bevolkte barakken, ongedierte dat de Amerikanen uiteraard zover mogelijk op afstand wilden houden. Na desinfectie was er de luxe van een warme douche en konden we nieuwe schone en luisloze, uniformen aantrekken. Ik was bijna vergeten hoe het was om jezelf niet voortdurend te hoeven krabben.

Het was inmiddels al laat en omdat we sinds de ochtend niet gegeten hadden, waren we best hongerig. Gelukkig werden we al snel naar een kantine geleid en konden we tussen de Amerikaanse troepen gaan zitten voor de avondmaaltijd. In tegenstelling tot een *RAF*-basis, aten hier alle rangen samen en werd hetzelfde eten geserveerd aan officieren als aan de gewone manschappen. Het eten werd niet uitgeserveerd maar verliep via het zelf-ophaal-systeem zoals in een cafetaria. In een lange rij schuifelden we langs de diverse buffetten waar koks ons van het gekozenen voorzagen. Al gauw bleek dat de Engelsen gewoon waren twee borden op hun dienblad te

zetten, een voor de hoofdmaaltijd en een voor het dessert. De Amerikanen daarentegen volstonden met een bord waarop zowel hoofdmaaltijd als dessert kwam te liggen. Het was voor ons uiteraard een geweldige ervaring om na zoveel maanden van uiterst sobere maaltijden nu opeens uit zoveel lekkers tegelijk te kunnen kiezen. Op de porties werd ook niet bekibbeld. "Een leger marcheert op zijn buik", zei Napoleon en zoals hier bleek zeiden de Amerikanen het hem volmondig na. De Amerikanen die we ontmoetten in Halle waren gul. Niets was te veel moeite voor het personeel op dat kamp. We werden uitgenodigd naar de kampwinkel te komen, een winkel vergelijkbaar met de *Naffi* op een *RAF*-basis, waar militairen hun sigaretten, chocolade, drankjes en wat dies meer zij kunnen kopen. Omdat we geen cent hadden werd alles wat we maar wilden ons gratis overhandigd. Na maandenlange ervaring van schaarste was de aanblik en beschikbaarheid van zoveel "luxe" goederen niet te weerstaan. Ik verliet de winkel in ieder geval met een doos van 200 sigaretten, met pijptabak en zelfs met een nieuwe pijp. Alle ex-gevangenen die door dit kamp trokken, reageerden op dit alles met dezelfde gretigheid en het moet voor de beheerder dan ook een hele toer zijn geweest met zoveel kooplustigen de voorraad op peil te houden.

Ons verblijf op de basis bij Halle was maar van zeer korte duur. De volgende ochtend na het ontbijt kregen we te horen dat er afspraken waren gemaakt voor ons vervoer naar Brussel, waar we zouden worden overgedragen aan de Britse autoriteiten. We dachten weer een dag in de laadbak van een legertruck in de openlucht te moeten reizen, maar tot onze blijde verrassing werden we naar het aangrenzende vliegveld afgemarcheerd om aan boord

te klimmen van een vloot Douglas DC 3's, bij ons beter bekend als Dakota's. Er werd geen tijd verspild om ons aan boord van deze vliegtuigen te krijgen en we waren al snel in de lucht en onderweg. Ongeveer een uur of zo later stapten we uit op de luchthaven van Brussel. Tijdens de vlucht waren we over een groot stuk vlak land gevlogen en we hadden duidelijk vele sporen van tanks kunnen zien. Ongetwijfeld het bewijs van een treffen tussen vijandelijke pantsereenheden op wat we later begrepen de Lüneburger Heide moet zijn geweest.

Een groep legervoertuigen wachtte ons op het vliegveld op om ons naar de stad Brussel te vervoeren, waar we uiteindelijk werden afgezet voor een enorm pakhuis dat dienst deed te doen als opvangcentrum met een kantine en slaapgelegenheid. Hier werd het personeel van de landmacht en de luchtmacht van elkaar gescheiden. Elke dienst nam van alle personen afzonderlijk de gegevens op, zoals naam, rang en legernummer. Hierna ontving elk naar rang een voorschot op zijn salaris. In mijn geval, als sergeant luchtmacht kwam dit neer op een weekloon van 13 shilling en 6 pence per dag, in totaal £ 4 pond, 14 shilling en 6 pence totaal. Nadat we voor de ontvangst van dit geld hadden getekend, werd het geld ons overhandigd in Belgische franken. We kregen vervolgens instructies om "iets te gaan eten en te gaan doen waar we zin in hadden", als we de volgende morgen maar om 10:00 uur terug waren. Wat de slaappleaats betreft moesten we bij thuiskomst maar een leeg bed zoeken.

Ik moet helaas zeggen dat eten wel het laatste was waar ik op dat moment aan dacht. Met bijna £ 5 in mijn zak om mee te doen wat ik wilde, ging ik met vier toevallige maten op pad voor een nachtje uit in de stad. Ik had Brussel

ongeveer negen maanden daarvoor voor het laatst gezien samen met een gewapende bewaker, maar ik was nu vrij om naar eigen goeddunken rond te dolen en mijn geld te besteden. Onze eerste aanloophaven was vanzelfsprekend de eerste de beste bar die we zagen. Iedereen eiste het voorrecht op om het eerste rondje te bestellen. Wie aan het eind heeft betaald, kan ik me niet herinneren, maar het was het begin van een enorm drankfestijn...

Hoewel de oorlog inmiddels al enige weken voorbij was, leek de lokale bevolking zich nog steeds bijna ons vol dankbaarheid tegemoet te komen

De Duitse krant Berliner Illustrierte Zeitung doet verslag van de lange marsen die de krijgsgevangenen moesten maken aan het einde van de oorlog.

Bron:

www.indianamilitary.org

en zoveel mogelijk aan de wensen van ons, hun bevrijders, te voldoen. Dit was vooral te merken aan het enthousiasme van ongebonden jonge en niet zo jonge dames om met ons kennis te maken. In dit stadium van de avond waren onze gedachten echter uitsluitend gericht op de hoeveelheid drank die we konden consumeren tot ons geld op was. Dames kwamen later en voor sommigen helemaal niet. Wat ik me van die avond kan herinneren is dat ik naar mijn gevoel uren samen met mijn maten tegen de bar hing en toen opeens merkte dat ik er in mijn eentje stond. Vragen waarheen ze verdwenen waren, werden door de barman beantwoord met een knipoog en een op de zijkant van zijn neus tikkende wijsvinger. Ik was dermate in alcoholische sferen dat het me enige tijd kostte voor ik besepte wat hij bedoelde. Alle vier waren ze meegelokt door de dames van de nacht. Maar ik ... helaas, daar stond ik. In arrenmoede ben ik de straat maar opgewandeld om nog een andere bar te bezoeken, maar drinken in je eentje is geen aanrader. Je hebt de neiging teveel en te snel te drinken en voor je het in de gaten hebt, kom je in de gevarenzone. Gelukkig besepte ik tijdig dat ik aan mijn limiet zat en dat het tijd was terug te keren naar de basis. De moeilijkheid was echter dat ik alles dubbel zag en dat alles de neiging had om van links naar rechts te bewegen terwijl ik liep. Maar iedereen die in zo'n toestand heeft verkeerd, kan je vertellen dat jij het bent die van links naar rechts beweegt en dat dingen stil blijven staan. Maar dat besef je pas veel later. Het moet in de vroege uren van de ochtend zijn geweest toen ik eindelijk terugkwam bij ons kwartier. Verrassend genoeg was de kantine nog open en werden er maaltijden geserveerd voor iedereen die maar wilde. De "Sally Ann" en het andere personeel

waren zeker die nacht voor mij zeer goede Samaritanen. Honger had ik niet, alleen dorst, onstilbare dorst. Me vasthoudend aan de lange balie omklemde ik een mok dampende koffie. Toen ik me wanhopig probeerde te concentreren op de dingen om me heen, voelde ik opeens een hand op mijn schouder en een stem die vroeg of ik een goede nacht had gehad. Zonder om te kijken antwoordde ik vanuit mijn dronkemans-sfeer waarbij ik de gebruikte krachttermen voor het fatsoen in puntjes samenvat. Ik zei dat ik het een ..... goeie nacht vond, een ..... nacht die ..... een van de beste van de laatste jaren was geweest. De hand klopte me op de schouder en de stem zei dat dat goed was. Me omdraaiend om te zien wie er bezorgd was over mijn welzijn, schrok ik me rot bij het zien van de aalmoezenier. Ik kon wel door de grond zakken, maar de goede man deed alsof hij het niet gehoord had en stelde me op mijn gemak door te stellen dat dit alles er nu eenmaal bijhoorde. Dit kleine voorval met de aalmoezenier ontvulde me meer dan de mok dampende koffie. Hoe ik precies in bed ben beland, kan ik me niet meer herinneren, maar naar mijn idee werd ik al heel snel daarop gewekt met de mededeling dat als ik nog wat wilde ontbijten dat ik er dan als de kippen moest bijzijn in de kantine. Gelukkig hield mijn kater zich aardig gedeisd en na een snelle duik onder de koude kraan was ik zelfs in staat om wat te eten. Ik zocht tevergeefs naar mijn metgezellen van de vorige nacht, maar gezien de honderden mensen die er rondliepen was dit zoeken naar een speld in een hooiberg. Rond 09:00 uur kwam uit de luidspreker de aankondiging dat alle mensen die de dag ervoor waren aangekomen, zich om 09:30 uur buiten de kantine moesten opstellen.

*Heinrich Himmler
inspeert een krijgs-
gevangenkamp.*

*Bron:
www.indianamilitary.org*

Tegen tien zouden ze dan door vrachtwagens naar het vliegveld worden gebracht. De aankomst van de vrachtwagens verliep chaotisch, het was vechten om een zitplaats. Toen de laatste man aan boord was, begon de rit naar het vliegveld. Hier kwamen we onder bevel van de RAF. In een vrij ordeloze opstelling werden we afgemarcheerd naar een wachtende Lancaster bommenwerper. We kregen een "Mae West" (parachute) overhandigd, klommen aan boord en moesten op de vloer gaan zitten. Zodra we zaten, vertrokken we onmiddellijk en weer hoorde ik het vertrouwde geluid van vier ronkende Merlin-motoren en de roffel van de wielen op de baan net voor het opstijgen. Eindelijk waren we nu helemaal echt op weg naar huis. Niet in staat om naar buiten te kijken, konden we alleen maar zitten en wachten op de landing om te weten wat onze bestemming was. Aan de geluidsverandering van de motoren, de plotselinge vertraging toen de flappen omlaag gingen en de metalen klik toen het onderstel werd neergelaten en werd vergrendeld,

konden we horen dat we op het punt stonden te landen. Toen kwam de stoot van de landende wielen gevolgd door de plotselinge vertraging van het toestel. We waren in Engeland, maar waar? Uiteindelijk stonden we stil, en werden de motoren uitgezet. Vervolgens opende een bemanningslid de deur in de romp, plaatste de ladder en we kwamen naar buiten. We waren geland in Bicester, in Oxfordshire. Zoals elke vlieger die weer voet aan de grond zet, werden wij ook hier door twee vrouwelijk personeelsleden van het leger naar het opvangcentrum gebracht. Bij binnenkomst moesten we ons opstellen tegenover een rij tafels met daarachter een brigadier en twee luchtmacht-functionarissen. Iedereen moest zich bij een van de drie melden met zijn naam, rang en legernummer. Nadat ik mijn gegevens had genoemd verbaasde het me toen de sergeant zei: "Dit moet op zijn minst een sergeant zijn" en prompt kreeg ik het bekende kroonembleem overhandigd om op mijn mouw te naaien en maakte aldus een bliksempromotie mee. Hierna

*Impressie van een ander
krijgsgevangenenkamp:
Stalag IIIb Fürstenberg
www.indianamilitary.org*

volgde de zgn. *debriefing*. Als in een dokterswachtkamer moest ieder keurig op een stoeltje plaatsnemen en wachten op zijn beurt om te antwoorden op de vragen van een officier-ondervrager over wat hem zoal was overkomen in de afgelopen tijd. Hadden we persoonlijk te maken gehad met Gestapo of SS-mensen, en zo ja, wisten we hun namen? Stonden ons ernstige gebeurtenissen voor de geest?

De ondervraging duurde in totaal ongeveer 20 minuten en daarna werden we naar het magazijn gestuurd om alle ontbrekende uniformstukken te halen voordat we met verlof werden gestuurd. Tot slot moest er nog een kort medisch onderzoek worden ondergaan om na te gaan of we geen nadelige gevolgen hadden overgehouden van onze gevangenschap. Ik was verbaasd te ontdekken dat mijn gewicht net iets boven de 63 kilo lag. Bij mijn laatste medische keuring op vliegveld Warboys woog ik 89 kilo, dus ik was ik meer dan 25 kilo verloren in ongeveer 18 maanden.

Nadat ik had gegeten in de Sergeantskantine, was het een geweldig gevoel om een barak-hut voor de nacht toegewezen te krijgen met het vertrouwde bed met daarop een net stapeltje dekens en voorzien van schone witte lakens en dito kussensloop. We waren eindelijk thuis. We bleven twee dagen in Bicester, genoeg tijd om per brief naar huis

mijn geschatte aankomsttijd door te geven en een marsorder verstrekt te krijgen samen met een verlofopas zonder ingevulde terugkeerdatum. We kregen te horen dat we te zijner tijd zouden worden opgeroepen en geplaatst zouden worden daar waar we nodig waren. Naar het station gebracht in de gebruikelijke bussen, stapten we op treinen naar onze verschillende bestemmingen. De mijne ging noordwaarts om uiteindelijk in Kirkham aan te komen. Ik herinner me weinig of niets van die reis naar huis, noch over de duur ervan, maar het was laat in de middag toen ik eindelijk uitstapte op het station, bijna twee jaar nadat ik na mijn laatste verlof het huis had verlaten. Toen ik naar huis liep, kwamen er een paar mensen voorbij, maar geen ervan kende ik. Even daarna draaide ik mijn eigen straat in en zag dat van huis tot huis lijnen met vlaggetjes waren gespannen. Toen ik iedereen en iedereen mij had begroet, en alle vragen waren beantwoord, was het mijn beurt, en in alle onschuld vroeg ik waarom die vlaggetjes waren opgehangen. Tot mijn verbazing kreeg ik te horen "voor jouw thuiskomst". Dit verbaasde mij zeer, wat stelde ik nou voor, gewoon maar iemand die na de oorlog thuiskwam, die niets spectaculairders was overkomen dan een crash na een vijandelijke treffen tijdens een operationele vlucht?!

In de volgende editie van "Rondom Schokland" wordt nog een epiloog opgenomen bij dit verhaal over de reis die Bill Cottam in 1984 door Nederland maakte waarbij hij de plaatsen waar hij in de oorlog allemaal was geweest nog een keer langs ging; o.a. De Noordoostpolder, Vollenhove, Oostermeer, Kaatsheuvel.

###